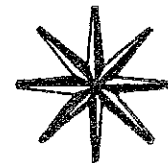

EL
PROBLEMA
NACIONAL
CATALÀ

EDICIONS

horitzons

**EL PROBLEMA NACIONAL
CATALÀ**

1a. Part

ANTECEDENTS HISTÒRICS

Edicions Horitzons

El treball sobre els antecedents històrics del problema nacional català que es presenta en aquest opuscle —al qual seguirà una segona part dedicada a l'estudi del caràcter i de l'evolució del problema nacional català en el nostre segle—, és el resultat d'un estudi col·lectiu al qual han participat nombrosos militants del Partit Socialista Unificat de Catalunya.

Un primer text elaborat en forma de tesi per un nucli reduït fou sotmès a la consideració crítica dels militants, tant de Catalunya com dels exiliats en diversos països d'Europa i d'Amèrica. Les conclusions de discussions col·lectives en múltiples cercles d'estudi i les opinions individuals han estat reunides per una comissió, la qual s'ha encarregat d'examinar-les i contrastar-les, abans de redactar aquest assaig.

Moltes dificultats inherents a l'actual situació política d'Espanya, entre les quals hi ha la de no haver pogut assegurar una discussió més ampla i aprofundida de les opinions diferents i oposades amb la participació directa de llurs sostenidors, no deixaran de reflectir-se en el resultat.

Això fa que el present assaig, limitat d'amplària i cenyit a les qüestions en les quals ha recolzat la interpretació nacionalista burgesa de la història de Catalunya, segueix tenint més el caràcter d'un material guia per a l'estudi que el d'un text complet i acabat. L'interès que el tema ha suscitat dintre del PSU de Catalunya i la repercussió que els plantejaments que aquí es fan trobaran fora d'ell, han de donar encara lloc a molta discussió que contribuirà a perfilar i completar alguns aspectes i a afinar més el judici històric, abans d'arribar a conclusions definitives.

Actualment, s'ha entaulat una profunda lluita ideològica entre noves concepcions que pugnen per tal d'establir la veritat històrica, objectiva, i les velles concepcions que en el passat han falsejat la història per tal de "justificar" el nacionalisme de la burgesia catalana. Aquest fet, que no es produeix sols a Catalunya, sinó que és general a tot el país, té una gran importància per a la justa orientació política del poble català i per a la identificació de la lluita

pel seu alliberament social i nacional amb la lluita comuna dels pobles de tot Espanya per al triomf de la democràcia i per el seu desenrotllament ulterior.

Noves generacions d'historiadors han emprès una lloable tasca d'investigació científica, la qual contribueix objectivament a la destrucció de molts mites creats pel subjectivisme nacionalista, per les fantasioses llegendes amb què s'ha volgut adornar la vida dels reis i el paper de les institucions de l'època feudal.

Nombrosos llibres, assaigs i biografies de novells historiadors porten al coneixement de les masses populars una rica documentació en la qual recolzen nous plantejaments més ben orientats vers una justa interpretació de la història del nostre poble i de les seves relacions amb els altres pobles d'Espanya.

La influència del marxisme es fa sentir cada vegada més entre els joves historiadors, molts dels quals, basant-se en el materialisme històric, s'esforcen no solament a enriquir la historiografia catalana amb els resultats de llur investigació erudita, més també a relacionar les dades obtingudes unes amb altres, d'una manera dialèctica, partint rigorosament sempre del que és primer en la vida de tota societat humana: les forces productives i les relacions de producció.

La lluita ideològica entre les noves i les velles concepcions no es lliura solament entre historiadors professionals sinó que interessa i apassiona amplex sectors del poble català.

Per això mateix, en publicar el present assaig, invitem tots aquells que s'interessen a l'estudi de la història de Catalunya que ens facin arribar llurs opinions crítiques i llurs punts de vista, oposats o complementaris, de manera a continuar i a eixamplar el diàleg i la discussió començats amb la seva elaboració.

PERE ARDIACA

1ª PART

ANTECEDENTS HISTÒRICS

I

La nació és un concepte que no es pot considerar al marge del temps i de l'espai, com si hagués existit sempre. La nació, com totes les coses, no és eterna. Té un començament i un desenrotllament, i també tindrà una fi.

La nació és una categoria històrica de l'època del capitalisme ascensional, corresponent al creixement de les forces productives i a la formació d'amplis mercats.

Catalunya ha esdevingut una nació, com a resultat d'una llarga evolució històrica.

Durant milers d'anys, diversos agrupaments humans es van anar estenent i superposant per tot el territori peninsular. Amb les relacions econòmiques i personals entre les diverses tribus es va anar formant un conglomerat de pobles diferents. Els estudis realitzats sobre els costums i normes d'aquests pobles revelen una relativa homogeneïtat de desenvolupament i una certa unitat de civilització.

Es van establir a la Península colònies fenícies, gregues i cartagineses, el comerç de les quals va contribuir a estendre relacions entre els diversos pobles autòctons. Els colonitzadors grecs van donar el nom d'ibers als pobladors de la costa mediterrània i, a poc a poc, aquest nom va designar la Península i tots els seus pobladors.

A finals del segle III abans de l'era cristiana, els romans van envair la Península i després de vèncer una certa resistència hi van imposar llur dominació estatal.

Els romans van impulsar a llur profit l'explotació de les riqueses naturals del país. Van organitzar divisions administratives per a millor dominar-lo i, utilitzant el treball d'esclaus en els latifundis, mines i obres públiques, van anar destruint gradualment les velles estructures de les comunitats íberes.

Sota la dominació romana, que va durar 600 anys, es van construir noves vies de comunicació i foren impulsats la producció i els intercanvis comercials. El cristianisme es va convertir en religió de la majoria de la població i la llengua llatina —llatí vulgar— es va anar imposant per damunt dels parlars locals. Sota la dominació romana es va generalitzar el nom d'hispanus per a designar els habitants de la Península.

En descompondre's l'imperi romà, els gods (o visigods, nom donat als gods que s'estengueren per l'occident d'Europa) invadiren la Península i arribaren a constituir un Estat peninsular per primera vegada independent de l'exterior. Però l'estructura econòmica de l'Espanya visigòtica, caracteritzada per l'entrellaçament del sistema mixt hispano-romà (esclavisme i comunitat primitiva) ja amb gèrmens de feudalisme, reforçats amb l'arribada dels gods, era extremament feble i no oferia base sòlida per al sosteniment de la monarquia de Toledo.

Els nous invasors, aquesta vegada els musulmans, no van trobar gran resistència, van destruir la monarquia visigòtica i, al seu torn, van arribar a dominar el país.

Després de dominar Espanya, van passar els Pirineus i foren derrotats per Carles Martel prop de Poitiers. Així, llur expansió territorial quedà limitada a la Península.

Els musulmans van tendir també a la unificació estatal amb el Califat de Còrdova. Van mostrar-se tolerants amb les creences i costums de les poblacions autòctones que se'ls sotmetien. Van aportar nous cultius, construïren recs i van contribuir a una nova impulsió de les forces productives i dels intercanvis comercials. El Califat de Còrdova va conèixer una llarga etapa d'esplendor fins que va co-

mençar a dissoldre's en lluites intestines. Aleshores els descendents dels gods van poder donar un nou impuls a la reconquesta d'Epanya.

En començar les guerres que van expulsar d'Espanya els musulmans es van crear condicions històriques particulars i la relativa homogeneïtat de la població peninsular es va anar descomponent en diversos nuclis, alguns dels quals més tard han esdevingut nacions, dites encara avui *nacionalitats ibèriques* si hi és inclòs Portugal i *nacionalitats hispàniques* quan n'és exclòs.

Formació de la nacionalitat catalana

Lluitant contra els musulmans, els exèrcits de Carlemany, emperador dels francs, van envair Espanya atravesant els Pirineus, poc temps després que els gods començaren la Reconquesta des de les muntanyes d'Austúries. Els francs van poder entrar a Espanya vers l'any 778 pel costat oriental dels Pirineus i finalment, després d'alternatives diverses, van aconseguir intal·lar-s'hi.

El territori conquerit pels francs va ser dividit en comtats: Barcelona, Girona, Ausona, Empúries, Rosselló, Urgell, Cerdanya, tots els quals foren reunits juntament amb la Septimània en un marquesat —Marca de Gòtia (frontera amb els gods)— del qual el Comte de Barcelona n'era sovint marquès. Més endavant vers l'any 865, la Septimània en fou separada i quedà un marquesat d'un territori més reduït, conegut amb el nom de Marca Hispànica i que era regit pel Comte de Barcelona.

L'ocupació d'aquest territori pels francs, nombrosos habitants del qual s'havien refugiat al Sud de França, les relacions molt estretes que es van mantenir fins al segle XIII amb el Llenguadoc i la Provença, i la separació estatal de la resta d'Espanya, van anar diferenciant la població dels territoris del Comte de Barcelona de la resta de la població peninsular. Aquesta diferenciació es va fer més patent quan amb la descomposició del llatí, es formaren llengües diferents. Aleshores, al territori del Comtat

de Barcelona començà a parlar-se la llengua catalana estretament emparentada amb el grup de la llengua d'Oc.

El primitiu Estat català es basava sobre una població molt densa, forces productives tradicionals, però relativament avançades (es cultivaven no solament cereals, sinó a més la vinya, prats, ramaderia, etc.) i relacions de producció de tipus feudal, que representaven un progrés respecte al règim social anterior. Aquest nucli català desenvolupà ja molt aviat relacions comercials i culturals amb França i Itàlia, com ho demostra la història dels monestirs de Ripoll i Cuixà, entre d'altres.

A finals del segle XI es va produir una nova fase d'eixamplament del territori, més enllà del riu Llobregat, la qual posà en contacte els dominis del Comte de Barcelona amb el territori aragonès. Aragó, més endarrerit que Catalunya econòmicament, tenia tanmateix una forta organització militar. Els comtes de Barcelona estaven interessats a aprofitar la potència militar aragonesa, i els reis d'Aragó tenien interès en la sortida de llurs productes cap a Catalunya i més enllà, a través dels ports catalans, car en aquella època la Mediterrània era el centre comercial del món. Aquests interessos coincidents menaren a la unió del Comtat de Barcelona amb el Reialme d'Aragó, mitjançant el matrimoni de Ramon Berenguer IV amb Peronella d'Aràgò.

L'avenç cap a les terres del Sud i la unió amb Aragó van convertir la dinastia comtal barcelonina en una potència important. Fins a aquell moment (principis del segle XII) els habitants d'aquells territoris havien estat designats amb el nom de *gods* o *hispanis* pels francs, mentre que els habitants de la resta d'Espanya els deien *francs* o *gent de Barcelona*. Però cap a l'any 1140 sorgiren, per primera vegada, els mots de *Catalunya* i *catalans* per a designar el territori del Comte de Barcelona i els seus habitants.¹

¹ Durant molt de temps s'han sostingut dues hipòtesis per a explicar l'etimologia d'aquestes mots. Segons uns, *Catalunya* i

La fase ascendent de l'Estat feudal català

La nacionalitat² catalana es va afermar ràpidament en les condicions favorables d'aquella època. Els comtes de Barcelona i Reis d'Aragó van realitzar la conquesta de Ma-

catalans tindrien el mateix origen que *Castilla* i *castellanos* en el mot *castell* (terra de castells). Segons altres, Catalunya es derivaria del nom *Gottlândia* (terra dels gods) donat pels francs a la nostra terra. Recentment el professor Coromines ha trobat en un document pisà una de les més antigues cites en què es mencionen els *catalans*, segons sembla originada per un defectuosa lectura (*katelanoi*) del mot *laketanoi* que aplicaren els antics grecs als habitants de la costa de Barcelona.

² La categoria històrica de *nacionalitat* no s'ha de confondre amb la *nació*.

Catalunya, com queda explicat, es va anar diferenciant de la resta d'Espanya en els segles IX-XII i es va afirmar com una *nacionalitat*. Els ideòlegs nacionalistes arranquen d'aquest període i presenten una Catalunya ja *nació*. Això no correspon a la veritat.

La nacionalitat posseïx ja alguns trets característics, els quals seran necessaris a la nació. La nacionalitat és ja una comunitat humana formada històricament amb llengua i territori comuns, però la base econòmica és encara massa feble i els lligams econòmics i culturals no són prou desenvolupats per a assegurar l'estabilitat d'aquesta comunitat. Ciutats i senyories sencers passen fàcilment d'un rei i senyor a un altre per herència, dot, compra o donació, o bé per dret de conquesta.

La nacionalitat forneix els elements primaris indispensables per, en determinades condicions històriques, constituir la nació, reforçant i desenrotllant aquells elements. La *nació* es distingeix de la nacionalitat pel fet que els lligams econòmics del mercat nacional i els lligams culturals consoliden l'estabilitat de la comunitat humana i aquesta adquireix consciència nacional.

La nacionalitat no esdevé sempre necessàriament una nació. Degut a la feblesa de la base econòmica i dels lligams culturals, la nacionalitat es pot descompondre en diverses altres nacionalitats; es pot dividir i part d'ella integrar-se en nacions distintes, com una part de la nacionalitat catalana s'ha integrat en la nació francesa; diferents nacionalitats (o parts) poden fusionar-se en una sola nació com a França, o una sola nacionalitat pot donar vida a vàries nacions, com la nacionalitat germànica a les nacions austríaca i alemanya.

Es el desenrotllament històric allò que ha anat determinant els resultats i la formació ulterior de les nacions.

llorca i més tard la de València. Més endavant van conquerir Sicília i Sardenya i arribaren fins a Tunis, Egipte, Grècia i Síria, on establiren còsols catalans que eren, de fet, representants dels grans comerciants barcelonins. La situació estratègica de Catalunya dintre de la Mediterrània medieval i totes aquestes conquestes, van fer que l'Estat català feudal ocupés un lloc de primer ordre en l'exploració del mercat mediterrani, i rivalitzés amb les pròsperes repúbliques feudals italianes.

A l'interior del país, aquest període correspon a un fort desenvolupament de les forces productives. S'establiren importants sistemes de regadiu a les comarques de Lleida, Manresa i Urgell; es desenrotllà la indústria llanera des de Barcelona i Terrassa fins als Pirineus; per tot arreu apareguen les típiques "forges catalanes" que en augmentar el tiratge dels forns permeteren obtenir ferro fos; el país es va cobrir d'innombrables molins. Hi va haver un gran desenrotllament industrial a Perpinyà i a Barcelona, on es van crear importants tallers de blanqueria, i les galeres i naus sortien a ritme accelerat de les Dressanes de Barcelona.

En aquell període de conquestes la noblesa i el patriciat urbà es van enriquir. Les grans fortunes eren les dels especuladors i armadors marítims de Barcelona, Tarragona i Tortosa.

Catalunya apareix aleshores com una nacionalitat que contrasta amb altres Estats feudals d'escasses activitats mercantils i industrials, i d'altra banda, amb les "repúbliques mercantils" feudals (Gènova, Venècia, etc.) que no tenien territori darrera d'elles i, per tant, llur potència militar era exclusivament mercenària. La Catalunya d'aquella època era una potència militar de primer ordre per terra i per mar. Disposava d'una agricultura pròspera, d'un artesanat productor important i d'una gran burgesia mercantil i marítima. *El Llibre del Consolat de Mar*, redactat en català, fou el primer codi marítim acceptat per tots els països mediterranis.

Paral·lelament es desenrotllà un notable floreixement cultural: Ramon Llull fou el primer europeu a abandonar el llatí i emprar una llengua romànica (el català) per tractar qüestions filosòfiques i científiques. Ramon de Penyafort, Eiximenis i d'altres escriviren en català sobre temes jurídics, i sorgí una literatura històrica (Cròniques de Jaume I, Desclot, Muntaner, Pere III), narrativa i de creació poètica, de gran importància. La llengua catalana es va desenvolupar com a idioma polític (Arxiu de la Corona d'Aragó), administratiu (mercès a un aparell d'Estat molt avançat), marítim, comercial i com a llengua de cultura.

Aquesta és l'època que més exalten els nacionalistes catalans, destacant-ne només l'"esplendor" de les conquestes, la "riquesa" de la noblesa i del patriciat, i la "potència militar". Però aquesta grandesa exterior es va edificar sobre una explotació intensa del poble català, raó per la qual aviat sobrevingué la crisi de l'imperi i la decadència.

La fase ascensional del feudalisme català, caracteritzat per una associació d'interessos entre els nobles feudals i la burgesia mercantil, portava dintre seu els gèrmens de la seva pròpia destrucció.

Els historiadors constaten que hi havia un enduriment progressiu de les relacions feudals perquè els senyors necessitaven cada vegada més recursos que treien de llurs pagesos, i els impedièn emigrar o es feien pagar un rescat per a deixar-los marxar de la terra. La duresa de la situació dels pagesos es va anar fent insuportable amb la introducció dels *mals usos* i del dret de *remença*. Aquest enduriment de les relacions feudals al camp barrava el progrés de les forces productives i impedia la plena utilització de les existents. Va començar a haver-hi superpoblació interior, és a dir que les tècniques endarrerides no permetien d'alimentar amb seguretat la població molt densa, i per això es produïen fams periòdiques que provocaven l'emigració dels sectors més actius, joves i emprenedors. Hi havia superexplotació de la mà d'obra per raó de la seva mateixa abundància. Hi havia, finalment, pujada de preus i descens del salari real.

Mentrestant, els altres territoris de la Península seguien llur reconquesta. El sistema de repoblació feia que llurs pagesos visquessin en unes condicions de relativa llibertat, que els pagesos catalans anaven perdent progressivament. En *L'origen de la família, de la propietat privada i de l'Estat*, Engels fa ressortir aquesta diferència escrivint: "Mentre a Castella el pagès no ha estat mai serf, el servatge més vergonyós va imperar a Aragó (llegeixi's Catalunya) fins a la Sentència de Ferran el Catòlic en 1486." ¹

Aquesta diferència va jugar un paper important en les lluites entre la noblesa feudal catalana i la dinastia castellana. La pagesia catalana, irritada per la situació inquantable que patia, fornava un terreny adobat a les aspiracions de la dinastia castellana, la qual oferiva suport als pagesos contra els excessos dels senyors feudals.

La noblesa catalana tendia a mantenir i reforçar la seva dominació estatal contra la unió amb Castella, per la consolidació dels seus privilegis feudals. L'Església era ella mateixa una força feudal i compartia les posicions de la noblesa.

La burgesia catalana de l'època es migpartia entre les posicions de la noblesa i la pagesia. Així, el patriciat barceloní ("ciudadans honrats"), enriquit durant l'època florent dels mercats d'Itàlia i de l'Orient mitjà, figurava al costat de la noblesa feudal que havia donat els capitans i almiralls per a la conquesta d'aquells mercats i de les Balears i València. Era una burgesia comercial, àvida de conquestes, la qual ajudava la noblesa feudal a mantenir els seus drets infamants contra la pagesia. Però la capa artesanal i de mercaders que anava sorgint per tot Catalunya, es lligava més amb la pagesia que no pas amb la noblesa i també patia l'opressió dels senyors feudals i d'aquelles contínues guerres de conquesta.

¹ Edició francesa de "Editions Sociales", París 1954, pàgina 53.

La fase descendent del feudalisme català

Mentre a Catalunya l'expansió peninsular s'havia acabat a la primera meitat del segle XIII i a partir d'aleshores s'havia creat un imperi mediterrani, a la resta d'Espanya la reconquesta havia anat avançant i els diferents reialmes s'anaven unint en la dinastia castellana.

La forma mateixa de la reconquesta, va determinar a Castella la formació de ciutats importants, l'establiment dels pagesos sobre la terra en condicions relativament favorables, el naixement d'una important indústria tèxtil basada en la llana de la "Mesta" i un desenvolupament dels intercanvis comercials (fires de Medina, etc.). Tot això facilitava un fort creixement demogràfic que alimentava l'exèrcit de la reconquesta.

Mentre Castella es desenrotllava progressivament, a Catalunya —a partir de mitjans del segle XIV— la crisi del sistema prenia característiques cada vegada més greus.

Els pagesos començaren a lluitar contra l'explotació. Llur lluita s'expressà, d'antuvi, en formes primitives i impregnades de misticisme: s'aixecaven creus en els camps, s'obrien fosses davant les masies, els monjos mendicants —en contacte directe amb el poble— difonien sermons religiosos exaltants, i aparegué l'argumentació tradicional d'Adam intestat ("Adam morí sense deixar testament; per tant la terra ha de ser repartida entre els seus fills que són tots els homes. Es injust que uns la posseeixin i d'altres es quedin sense ella").¹ Però la lluita dels pagesos no va prendre forma organitzada fins al segle XV, quan els reis volgueren arbitrar en el problema. De moment, la crisi del feudalisme al camp català provocà la destrucció de les forces productives sota la forma de catàstrofes demogràfiques (a partir de 1333, periòdicament, es succeeixen la fam i la pesta, destruint gran part de la població). Comarques senceres quedaren convertides en deserts.

¹ Citat per J. Pella i Forgas: *Historia del Ampurdán*. Barcelona, 1883, pág. 661.

A Barcelona i altres ciutats les fortunes es van anar concentrant i aparegueren les primeres crisis financeres greus. A les ciutats començà d'haver-hi lluites socials que de vegades prenen la forma de persecucions de jueus (pogroms de Barcelona i Girona en 1391).

L'imperi mediterrani es desfeia sota els cops de la competència amb les repúbliques italianes, les guerres de Gènova i Sardanya, i l'avanç dels turcs pel Mitjà Orient. Tot això va fer que la necessitat de diners fos cada vegada més apremiant, però la població i les forces productives disminuïen i la moneda es desvaloritzava. Aleshores es creà la *Taula de Canvi* de Barcelona contra l'especulació financera.

La burgesia catalana, desallotjada de la Mediterrània cada cop més, es va veure obligada a mirar terra endins, amb la perspectiva de penetrar en un mercat florent de 6 a 7 milions d'habitants que tenia llavors Espanya. Es natural, doncs, que se sentís atreta per Castella, perquè hi veia la possibilitat d'intercanvis comercials que se li tancaven per mar.

Catalunya (el territori actual més el Rosselló i la Cerdanya francesos) comptava, en 1400, amb una població d'uns 375.000 habitants. Barcelona en tenia uns 35.000 i dotze altres ciutats (Perpinyà, Castelló d'Empúries, Girona, Vic, Vilafranca del Penedés, Cervera, Lleida, Montblanc, Valls, Reus, Tarragona i Tortosa) passaven dels 2.000. La gran massa de la població, més de 300.000 habitants, era pagesa i vivia escampada per masos i llogarrets, propietats dels comtes i barons. També era pagesa una bona part de la població de les ciutats. La pagesia odiava la noblesa i maleïa les guerres.

Com ja hem dit, les promeses dels enviats dels pretendents castellans prop dels pagesos, en les quals asseguraven llur suport contra las exaccions dels senyors feudals, trobaven un terreny adobat. L'actitud dels pagesos, més els disturbis de les ciutats, descomponien el poder dels senyors feudals.

A més de la contradicció fonamental de l'època —pagesia contra noblesa—, van esclatar les contradiccions entre l'alta i la baixa noblesa, entre el patriciat urbà i la noblesa, i entre aquests i l'artesanat.

Aquestes contradiccions es van traduir en lluites i disturbis a finals del segle XIV, i en la formació dels dos bans, la *Busca*, agrupament amb el qual una part del patriciat i la baixa noblesa cercaven el suport dels artesans i dels pagesos de les ciutats, i la *Biga*, que representava una mena de conjunció de l'alta noblesa i dels elements més rics del patriciat. Les reivindicacions de cadascun dels dos bans, expressades en llenguatge d'avui, eren les següents: la *Busca* exigia la devaluació i el proteccionisme i la *Biga* demanava estabilitat monetària i lliurecanvi.

La lluita entre aquests dos bans es va estendre de Barcelona a gairebé totes les ciutats catalanes i va afeblir l'Estat feudal català encara més.

En aquest clima sobrevingué la crisi dinàstica. La solució d'aquesta crisi pel Compromís de Casp, tan condemnat pels nacionalistes catalans, cal examinar-la tenint en compte les condicions concretes de l'època.

El Compromís de Casp

En 1410 va morir sense successió el rei Martí l'Humà. La Corona d'Aragó restà vacant i diversos pretendents aspiraven a cenyir-la. Els més sobressortints eren el Comte Jaume d'Urgell, el qual descendia d'Alfons el Benigne per línia masculina, i Ferran d'Antequera, regent de la Corona de Castella i més pròxim descendent dels reis d'Aragó, si bé per línia femenina.

Al cap de dos anys de no arribar a cap acord, en 1412, es va decidir que els representants de Catalunya, València i Aragó, tres de cada regne, es reunissin a Casp i resolguessin el conflicte nomenant un successor.

Els representants de València i Aragó eren partidaris de Ferran d'Antequera. Els de Catalunya manteniien dos criteris. Mentre Guillem de Vallseca, representant de la

noblesa, i l'arquebisbe de Tarragona, del clergat, es pronunciaven per Jaume d'Urgell, el representant del braç reial (de les ciutats), Bernat de Gualbes, va defensar la candidatura de Ferran d'Antequera. La seva intervenció fou decisiva perquè els dos altres representants catalans es sotmetessin al criteri majoritari i acceptessin el compromís.

En conèixer la decisió, Jaume d'Urgell es va sublevar, però va quedar sol i fou vençut i fet presoner a Balaguer l'octubre del 1413.

Amb la decisió de Casp es van crear les condicions per a la unió de les Corones de Castella i Aragó.

En 1469 es van casar els prínceps hereus de les dues corones. En morir Enric IV de Castella en 1474 i Joan II d'Aragó en 1479, les dues corones s'aplegaren en el matrimoni d'Isabel I i Ferran II, coneguts en la història amb el sobrenom de *Reis Catòlics*.

El nét d'aquests, Carles I, el qual era ensems Emperador d'Alemanya amb el nom de Carles V, va unir les corones de Castella i Aragó en la seva sola persona, en un sol rei.

La noblesa catalana es va dividir; una part es va integrar a la Cort reial i una altra part va oposar resistència a la dinastia castellana, amb la qual entrava en contradicció volent salvaguardar els seus privilegis feudals. Fent-se forta en el seu instrument de poder, la Generalitat de Catalunya, s'enfrontà constantment a les tendències absolutistes del poder reial.

La Generalitat de Catalunya

Durant molts d'anys els reis feudals no tingueren en compte ningú més que la noblesa i les jerarquies de l'Església, com a pilars del feudalisme que eren. Més endavant, en la mesura que es va anar desenrotllant la producció i el comerç, van haver de tenir en compte les ciutats. Els patricis de les ciutats no depenien de cap comte ni baró i eren gent rica. Els reis tenien necessitat de llurs contri-

bucions econòmiques. D'altra banda, llur pressió per a aconseguir participar en el govern de l'Estat va obligar els reis a reconèixer com a força política aquesta nova classe social que ja era una potència econòmica.

Així va nèixer la necessitat de les Corts, amb que es marcà un efectiu, però bé que limitat, progrés polític. Els reis reunien a les Corts els representants de la noblesa, de l'Església i de les ciutats, per demanar tributs i concedir a canvi furs i privilegis que, d'altra banda, procuraven abolir quan se sentien prou forts.

Jaume el Conqueridor fou fundador de les Corts catalanes i les convocà alguna vegada, però les reunions de les Corts catalanes no es van regularitzar fins a la segona meitat del segle XIII, sota el regnat de Pere el Gran.

Les Corts es componien dels tres braços esmentats: la noblesa, l'Església i les ciutats. La immensa majoria de la població, la pagesia, no hi va tenir mai cap representació.

Amb motiu de les guerres que Pere el Cerimoniós (1336-1387) va tenir amb Castella, Sicília i les Balears, les Corts catalanes van crear un organisme permanent encarregat de recaptar els impostos i contribucions per a aquelles guerres. Aquest organisme fou constituït a base de tres diputats, un de cada braç, i tres oïdors de comptes, i se li va donar el nom de Diputació del General o Generalitat de Catalunya. Així, doncs, a la Generalitat, igual com a les Corts, estaven representats, exclusivament, la noblesa, les ciutats i l'Església.

Amb el temps, les funcions d'aquest organisme van anar augmentant i va esdevenir un òrgan executiu, encara més pel fet que els reis residien molt sovint fora de Catalunya. La noblesa catalana va anar convertint la Generalitat en el seu òrgan de poder i instrument de defensa dels seus privilegis enfront del poder reial, d'un costat, i enfront del poble, de l'altre.

Situació de la pagesia i guerres pageses a Catalunya

Els senyors feudals havien imposat a Catalunya llur

dominació i s'havien repartit quasi tota la terra entre ells i l'Eglésia.

La pagesia catalana formava dues capes principals: els *serfs* o *remences*, directament lligats a la propietat feudal, els quals es podien redimir del servatge pagant el rescate en condicions oneroses, quasi impossibles, i els *pagesos lliures*, pràcticament també asservits al senyor feudal erigit en *protector* a canvi de distints serveis i prestacions.

L'enduriment de les relacions feudals al camp, característic d'aquesta fase descendent del feudalisme català, va expressar-se per l'adopció de mesures que tendien a convertir la pagesia en una *casta inferior* tancada. Així, per exemple, l'Església, al Concili de Tarragona de 1370, va declarar els pagesos serfs i de remença indignes de "les ordres sagrades".

Malgrat les terribles persecucions i els càstigs encara més terribles, els pagesos es revoltaven sovint i formaven congregacions clandestines per ajudar-se mútuament en la lluita contra la noblesa i per alliberar-se del servatge.

Una acta de les Corts catalanes reunides a Tortosa en 1429, dona una idea prou clara de la situació en què vivien els pagesos d'aquella època. Aquesta acta diu així: "*Per natura tots los homens naixen sots una condició e un mateix stament e per ley humana, procehint de rahó, són distingits e diferenciats. Així que alguns són liberts e altres adscrits e de remença... e encara altres són subjectes a algunes servituds...*"¹ I les Corts acabaven demanant que tots els pagesos, dels quals es descobrí que formaven part de congregacions, fossin condemnats a cadena perpètua.

Els reis de la dinastia castellana portaven una concepció influïda per les característiques del règim feudal de Castella, en el qual els pagesos eren més lliures. Amb l'afany de limitar el poder de la noblesa catalana i de sotmetre-la al poder reial, els monarques castellans acordaren un cert suport a les reivindicacions dels pagesos i trobaren en ells un poderós aliat.

¹ Acta citada per J. Vicens Vives en "*Els Trastàmars*". Ed. Teide, Barcelona.

La crisi de la societat feudal catalana va atènyer un punt crític a la segona meitat del segle XV. Manifestació clara n'és la guerra que va esclatar el 1462 entre la noblesa i el rei Joan II.

Les revoltes pageses s'havien anat produint a intervals i de manera latent des del 1380. En 1455 ja havien començat a prendre caràcter de sublevacions. En 1462, aprofitant les desavinences entre Joan II i el seu fill, Carles de Viana, la noblesa catalana va destituir el rei, la qual cosa donà lloc a una guerra de deu anys (1462-1472). La Generalitat, aleshores, restablí tots els privilegis que les derogacions reials havien suprimit en part, i, immediatament, els pagesos de les comarques gironines s'aixecaren, acabadillats per Francesc de Verntallat, en lluita contra el servatge i els mals usos.

La Generalitat va nomenar successivament reis de Catalunya tres prínceps estrangers (Enric IV de Castella, Pere de Portugal i Renat d'Anjou) per tal de substituir Joan II. Però la sublevació dels pagesos va furnir al rei un poderós aliat durant els deu anys de guerra i el va ajudar a triomfar sobre la Generalitat, que es veié obligada a acceptar la *Concòrdia de Pedralbes*. Aleshores, Joan II va nomenar vescomte Francesc de Verntallat i va dictar algunes disposicions favorables als pagesos, però insuficients per a resoldre el problema plantejat.

La segona guerra pagesa va esclatar en 1480. La Generalitat decidí el restabliment de la plenitud dels privilegis feudals sobre els serfs i remences, abrogant totes les disposicions legals que s'hi oposaven, sense acord del rei, Ferran II, fill i hereu de Joan II.

Els pagesos, els quals havien aconseguit que el rei reconegués llurs congregacions i el dret de fer-se representar per elles, es sublevaren més amplament que mai contra la decisió de la Generalitat i contra la repressió desfermada pels nobles feudals. Capitanejats per Pere Joan Sala, els escamots sublevats recorregueren les comarques catalanes aixecant la pagesia i engrandint llurs efectius.

El 3 de febrer del 1485 prengueren per assalt la vila de Granollers, alçaren els pagesos del Vallès, del Maresme i del Baix Llobregat i es prepararen a donar l'assalt a Barcelona.

El 24 de març del mateix any, els pagesos foren derrotats en una batalla en la qual moriren més de dos-cents i altres tants quedaren presoners. Entre aquests estava el propi Pere Joan Sala, el qual fou condemnat a mort junt amb altres caps i foren immediatament executats. Però no va acabar la revolta.

Ferran II, el qual es trobava a Andalusia, hi va voler posar fi, i el 21 d'abril del 1486, va dictar la Sentència de Guadalupe. Amb aquesta sentència, a la qual fa referència Engels en la cita donada anteriorment, fou acordada als serfs i remences la llibertat personal i foren abolits els mals usos. Aquesta sentència va abolir jurídicament el servatge, i va convertir els pagesos remences en arrendataris emfitèutics, és a dir, sotmesos a contractes de parceria de llarga durada, que és un tipus de relacions de producció que encara subsisteix en l'actual estructura agrària de Catalunya.

La crisi general del feudalisme català —que va arribar al punt crític amb les dues guerres pageses— va demolir les bases de la potència catalana de l'Edat Mitja.

El camp quedà despoblat; la gran burgesia mercantil va quedar desfeta amb el tancament del comerç mediterrani, sobretot després de la terrible derrota infligida pels genovesos a les naus catalanes a Ponza, en 1435; l'alta noblesa va absentar-se de les terres marxant cap a la Cort de l'Estat Central, mentre la petita noblesa, arruïnada, vivia difícilment en els seus castells o es dedicava al bandidatge pels camins.

En acabar el segle XV, s'havien esfondrat les bases de la potència de l'Estat català feudal. Però durant els dos segles següents, les capes socials afavorides per la situació creada per la Sentència de Guadalupe, reconstruïren les noves bases d'una forta economia.

II

EL DESCOBRIMENT D'AMÈRICA I LES SEVES CONSEQUÈNCIES

La tendència absolutista dels Reis Catòlics i llur lluita per a unir tot el territori peninsular sota el poder reial eren objectivament progressives en aquella època.

A Catalunya topaven amb la noblesa, però coincidien amb els interessos de la pagesia, dels artesans i dels mercaders.

El descobriment d'Amèrica és presentat per molts historiadors burgesos com una simple bona inspiració de la reina Isabel. En realitat fou una de les més grans empreses burgeses d'aquella època: cercar un camí comercial més curt i directe per anar a les Indies. Aquest fet prova que, en aquell temps, a Castella creixia amb un gran impuls la nova classe burgesa.

Però les expedicions militars per a conquerir Amèrica, les fàcils victòries i les riqueses que hom n'extreia, van donar nova força i preponderància a la noblesa castellana i van contribuir a l'exaltació del fanatisme religiós. La monarquia va tornar a recolzar més en la noblesa —la qual fornïa els conquistadors— que en la burgesia. L'or d'Amèrica li permetia comprar arreu tota mena de productes.

Amb el descobriment d'Amèrica, i les empreses militars que van seguir, les tendències absolutistes de la monarquia es van capgirar de progressives en regressives. En *La Revolució Espanyola*, Marx escriu: "La llibertat d'Espanya desaparegué llavors sota el xoc de les armes, la pluja d'or i els terribles actes de fe".¹

¹ Edició espanyola. Moscú, sense data. Pàg. 11.

L'or d'Amèrica permeté a la monarquia espanyola de mantenir exèrcits poderosos i de somniar en la conquesta del món. Però Espanya es va anar empobrint, desagnant i despoblant. La producció manufacturera de Castella va declinar en la mesura que s'enfortia la noblesa, que es recrutaven soldats i que augmentava el corrent migratori cap a Amèrica.

Aleshores es van trencar las tendències unitàries de les diverses nacionalitats hispàniques que, empeses per un procés objectiu de desenrotllament polític i econòmic, es venien manifestant des del Compromís de Casp.

La ruptura d'aquestes tendències unitàries és posada en evidència per Marx en l'obra damunt citada. "A mesura que la vida comercial i industrial va declinar" —diu Marx—, "les relacions internes esdevingueren rares, els contactes entre els habitants de les diferents províncies menys freqüents, els mitjans de comunicació restaren desatesos, i els grans camins es van despoblar gradualment. Així doncs, la vida local d'Espanya, la independència de les seves províncies i municipis, l'estat de diversificació de la seva societat basada originalment en la configuració física del país, i desenvolupada històricament per la forma isolada com les diferents províncies es van emancipar del domini àrab, formant petits reialmes independents, fou finalment enfortida i confirmada per la revolució econòmica, que assecà les fonts de l'activitat nacional".

El paper preponderant de la noblesa en la societat espanyola de l'època, es trobà reforçat amb la *Guerra de les Comunitats*. La política del rei dirigida a suprimir els privilegis municipals de tipus feudal, progressiva en ella mateixa car corresponia a les necessitats del desenvolupament històric, a Espanya tingué com a resultat l'aixafament de la burgesia que intentà oposar la força militar de les ciutats al poder imperial. Així, a partir del 1525, la Guerra de les Comunitats va eliminar la burgesia castellana com a força política important. La inflació de preus

¹ *Ibid.*, pàg. 12"

que va produir el riu d'or americà va acabar de liquidar-la. En el panorama de la societat espanyola restà la noblesa com a única beneficiària de la conquesta i explotació d'Amèrica.

La monarquia va concedir als ports de Càdiç i Sevilla el monopoli de tota mena d'embarcaments.

La situació de Catalunya

A conseqüència de la crisi dels segles XIV-XV ja explicada, la població de Catalunya s'havia reduït a 300.000 o 350.000 habitants, dins una Espanya que comptava prop de 7 milions. [Però la redempció de la pagesia en 1486 havia estimulat les energies per a la roturació de noves terres i per a una intensificació dels cultius a fi d'obtenir un major rendiment de les collites. Això va augmentar la capacitat adquisitiva de les masses pageses i va impulsar la formació lenta i laboriosa d'un mercat català.]

A poc a poc, la producció artesanal va anar creixent i es va desenrotllar la producció manufacturera. Lentament, a Catalunya es van anar teixint els llaços d'una vida econòmica i d'una nova distribució del treball, que van crear les bases materials per a la transformació futura de la nacionalitat catalana en una nació.

Aquest nou procés de desenvolupament econòmic interior de Catalunya també es beneficià de l'afluència de l'or d'Amèrica. Aquest or, drenat cap als països europeus a canvi de llurs mercaderies, també venia cap a Catalunya on contribuïa a impulsar el creixement de les forces productives, com ajudà a desenrotllar les d'altres països.

Les estades de Carles I a Barcelona permeteren de pensar en un rebrotament de les relacions amb els mercats italians. Posteriorment, sota el regnat de Felip II, la preparació de l'expedició militar de Lepant féu imaginar un redreçament econòmic basat en l'expulsió dels turcs de la Mediterrània. Totes aquestes esperances van esdevenir més reals quan, a finals del segle XVI, les guerres de Flandes van desviar la riuada d'or americà cap a les fires d'Itàlia,

i situaren Catalunya novament en els corrents comercials, per bé que temporalment.

Catalunya conservava les seves antigues institucions (Corts i Generalitat) i l'Estat espanyol no lluitava contra aquests vestigis. Però la situació va canviar a partir del regnat de Felip III, quan Espanya es trobava arruinada i desagnada per conflictes internacionals continus, amb la flota molt disminuïda i amb la guerra a les seves fronteres.

La monarquia necessitava més recursos que els que li arribaven d'Amèrica. Felip III, i més encara Felip IV, van anar extremant la demanda a Catalunya de contribucions, subsidis i soldats.

Això esdevingué motiu de continus regateigs i d'enfrontaments constants que es van anar enverinant progressivament. Finalment, sota el regnat de Felip IV, esclatà entre la Monarquia i la Generalitat la guerra del 1640, dita "Guerra dels Segadors" o "Corpus de Sang" i, més exactament, "Guerra de Secessió", la qual va durar fins al 1652.

La guerra de Secessió

Sota el regnat de Felip IV, la guerra entre Espanya i França va situar Catalunya en la línia del front. Els exèrcits reials formats per tropes mercenàries recrutades arreu d'Europa, es comportaven com era corrent en aquella època: abassagaven els pagesos, robaven, violaven, mataven, etc. . .

Els pagesos, excitats pel capteniment de la tropa i incitats a la revolta pels propis senyors i per la Generalitat, es llençaren contra els soldats i llurs oficials. Si la revolta pagesa fou violenta i sagnant, la repressió de l'exèrcit encara en fou més. Llavors, la revolta s'estengué arreu de Catalunya, pertot on hi havia soldats de passatge o en guarnició.

Les colles de segadors del voltant de Barcelona entraren a la ciutat el dia 7 de juny, diada de Corpus, del

1640, al crit de *Muyra el mal Govern! Visca la terra!* Assaltaren la presó i alliberaren els empresonats; escometeren els edificis representatius del poder reial i es lliuraren a una matança d'elements oficials, entre els quals el virrei, Comte de Santa Coloma.

Recolzant en aquest moviment pagès i popular, la Generalitat va destituir Felip IV i va proclamar la "República", és a dir, la separació d'Espanya, per la qual cosa aquesta guerra és anomenada "Guerra de Secessió".

Però passada l'explosió violenta i satisfeta la venjança, la majoria dels pagesos van tornar a llurs ocupacions i no van seguir la Generalitat en la seva proclamació. La "República" fou d'efímera duració.¹

Els exèrcits reials enviats contra la Generalitat van avançar amb relativa facilitat fins a Barcelon. Allí les tropes de la Generalitat i la població barcelonina es van enfrontar a l'exèrcit i el van derrotar en la batalla de Montjuic.

Llavors, la Generalitat, tement una expedició punitiva i trobant-se impotent per a fer front a Felip IV sense l'auxili de la pagesia, va anul·lar la República i va declarar l'auto-anexió amb França; nomenà Comte de Barcelona Lluís XIII i, en morir aquest, Lluís XIV. Catalunya va tenir en aquell període virreis francesos i va haver d'acordar subsidis al rei de França. Però aquest no va ajudar Catalunya com havia promès i Barcelona, assetjada, acceptà la capitulació que li oferí Joan d'Àustria en nom de Felip IV, per la qual eren servades les institucions i els furs.

Lluís XIV, però, va seguir ocupant el Rosselló i part de la Cerdanya, que li foren cedits oficialment en 1659.

¹ Es evident que la República proclamada en 1640 per Pau Clarís no pot equiparar-se a les repúbliques burgeses actuals, tal com ho plantegen alguns historiadors nacionalistes. En les concepcions d'aquella època, la República, si hagués pogut prosperar, hauria estat una república barcelonina feudal, com les de Gènova i Venècia, amb les quals els catalans de l'Edat Mitjana havien tingut molta relació.

El desenvolupament històric posterior

A conseqüència de la guerra, Catalunya sofrí durant uns anys el caos monetari, la fam i la misèria. Però vers el 1675 començà la reconstrucció de les forces productives i es va preparar un nou quadre històric.

Hi va haver un augment de població (malgrat l'amputació del Rosselló, la Catalunya de 1700 passava àmpliament dels 400.000 habitants, xifra no aconseguida des del segle XIII), hi va haver redreçament monetari (la lliura catalana guanyà valor en els mercats), es crearen noves indústries, especialment tèxtils, i una classe burgesa es desenrotllà pròsperament i preparà projectes com, per exemple, la societat per accions "Fénix de Cataluña", dirigida per Feliu de la Peña.

Cap a finals del segle XVII va pujar a Europa el preu del vi, mentre augmentava la producció de les vinyes catalanes, i vingueren capitalistes holandesos a instal·lar fàbriques d'aiguardent i a organitzar-ne l'exportació.

A aquesta burgesia pròspera formada pels "ciudadans honrats"¹ de Barcelona, de Reus, de Mataró, etc., s'uniren alguns elements actius de la noblesa. Tots plegats van constituir una oligarquia que considerava Carles II "el millor rei que ha tingut Espanya" (són llurs pròpies paraules) i que posteriorment va proporcionar els quadres dirigents de la Guerra de Successió.

La Guerra de Successió

En 1705, sota el regnat de Felip V, nét del rei de França Lluís XIV, tornà a esclatar la guerra entre la Generalitat de Catalunya i la monarquia espanyola. Felip V, voltat d'una Cort on els francesos tenien gran influència, es proposava de trencar els compartiments feudals i unificar el país sota la monarquia absoluta, com havia

¹ Denominació feudal del patriciat urbà, que seguia conservant-se a principis del segle XVIII.

fet Lluís XIV a França. L'oligarquia catalana, objectivament interessada en aquest procés d'unificació, aspirava a dirigir-lo; tant per a aconseguir una participació decisiva en la direcció de l'economia espanyola i obrir-se vies pròpies en el comerç amb Amèrica, com per a impedir una possible desviació del desenvolupament econòmic espanyol en profit exclusiu de la burgesia francesa.

Políticament, els dirigents de l'oligarquia catalana es van declarar a favor del príncep austríac, amb l'esperança que un monarca cridat i imposat per ells seria més favorable a llurs aspiracions.

Els enviats de la Generalitat i els representants d'Anglaterra establiren un compromís, pel qual aquesta prometia d'ajudar a instaurar al tron d'Espanya un rei austríac que substituís Felip V.

La Generalitat, que havia fet acte d'acatament a Felip V en 1701, va invitar l'arxiduc Carles d'Àustria a presentar-se a Barcelona, on fou proclamat rei d'Espanya. Aleshores, Felip V assetjà Barcelona per terra i per mar, però l'arribada de reforços anglesos el van obligar a retirar-se.

València i Aragó també prengueren partit a favor de l'arxiduc Carles. Els partidaris d'aquest, ajudats pels anglesos i pels austríacs, van entrar a Madrid en 1706 i 1710. Però Felip V va ocupar València i, en 1707, va fer pública una pragmàtica suprimint els furs de València, d'Aragó i de Catalunya.

En 1710, Felip V va escometre Catalunya. En aquest moment va morir l'emperador d'Àustria i l'arxiduc Carles va pujar al tron de Viena. Anglaterra, per tal d'evitar la unió de les corones austriaca i espanyola, abandonà la seva intervenció a Espanya.

En 1714, les tropes franceses i espanyoles de Felip V, sota el comanament del duc de Berwick, assetjaren Barcelona i l'assaltaren. La població barcelonina —dirigida per Casanova i el conseller segon Feliu de la Peña— va resistir heroicament, però davant el nombre superior dels assaltants, el dia 11 de setembre del 1714, fou vençuda.

Felip V va dissoldre la Generalitat, i Catalunya passà a ser governada com una regió més d'Espanya en virtut del Decret de Nova Planta.

Característiques particulars de les dues guerres

Aquestes guerres tingueren un caràcter molt particular donades les condicions concretes d'Espanya.

No es poden equiparar mecànicament a les lluites sovint acarnissades d'aquell temps, en altres països, entre les monarquies tendents a l'absolutisme i la noblesa feudal defensant els seus privilegis. En altres països, la lluita de la monarquia contra els senyors feudals afavoria objectivament el desenvolupament de les forces productives i donava suport a la burgesia, amb què contribuïa a unir-la com a classe nacional.

A Espanya, Felip V va iniciar precisament aquesta política. Però l'absolutisme, des del Descobriment fins al segle XVIII, no havia afavorit el desenvolupament de les forces productives, sinó que les havia escanyades tot arruïnant el país en guerres de conquesta i, més tard, defensant aquestes conquestes, guerres que reforçaven el paper de la noblesa. L'absolutisme del monarques espanyols no havia recolzat en la burgesia, sinó que hi havia xocat i l'havia aixafada, com ho féu Carles I amb les Comunitats de Castella i les Germanies de València i les illes Balears.

Referint-se a aquest període, Marx escriu en l'obra ja esmentada: "...en els Estats europeus la monarquia absoluta es presentà amb un caràcter civilitzador, com a la iniciadora de la unitat social. Fou el laboratori en el qual els elements diversos de la societat foren barrejats i fusionats fins a permetre a les ciutats el canvi de la sobirania i independència local de l'Edat Mitja pel govern general de les classes mitjanes i el domini comú de la societat civil. A Espanya, al contrari, mentre l'aristocràcia es submergia en la degradació, sense perdre cap dels seus pitjors privilegis, les ciutats perdien llur poder medieval sense guanyar importància moderna".¹

¹ Op cit., pàg. 12.

D'altra banda, aquestes guerres tampoc no es poden presentar, tal com fan el nacionalistes burgesos catalans, com a guerres *nacionals* entre Catalunya i Castella.

La base econòmica de la societat era encara essencialment l'agricultura, i la pagesia, que era la massa immensa de la població, no tenia cap participació en els afers de la Generalitat de Catalunya i de la Monarquia a Castella. I pel que fa a Castella, tampoc no es pot parlar en aquella època de participació de la burgesia.

Es important d'assenyalar també, que aquestes dues guerres tenen característiques ben diferents.

En 1640 la Generalitat serveix d'instrument a la petita i mitjana noblesa, al clergat i a la burgesia. En aquella època, l'alta noblesa catalana ja estava aliada amb l'alta noblesa de l'Estat central, a la Cort dels Austries. Els dirigents de la Generalitat aprofitaren l'exasperació de la pagesia pels excessos dels exèrcits castellans i dels mercenaris estrangers. Així transformaren un moviment popular de revolta en moviment polític.

Es evident que la noblesa, la burgesia i el clergat barcelonins, recolzant en la comunitat de llengua i en la diferenciació que s'havia accentuat durant els darrers 140 anys d'aïllament, maldaven per donar a llur guerra un caràcter *nacional*. Cridant a defensar Catalunya "contra el rei i els castellans". Aquestes crides van trobar un ressò favorable entre els intel·lectuals i estudiants (els quals sorgien de la petita noblesa i de la burgesia) i entre la menestralia i alguns sectors pagesos (particularment els de les ciutats) que eren capes socials sensibles a les reivindicacions que la Generalitat plantejava contra el pagament de tributs i les lleves de soldats.

Això demostra que la formació de la nació catalana havia avançat considerablement. Però, d'altra banda, el petit grup de nobles i clergues catalans es va col·locar sota la sobirania francesa, tot repetint la vana recerca de sobirà estranger de la guerra de 1462-1472. Això prova que en la mentalitat dels dirigents no s'identificava *poder polític* i *sobirania nacional*. Aquells homes pensaven encara en ter-

mes feudals: sobirans, assemblees representatives de les classes privilegiades, etc.

En canvi, en 1705 la situació és diferent a causa del pròsper desenrotllament econòmic dels darrers decennis del segle XVII. Aleshores apareix una capa burgesa diferenciada, amb una gran sensibilitat per a la competència econòmica i animada per un desig d'intervenció en els afers espanyols. No és casual que en la guerra de 1705-1714 les corporacions juguessin el paper d'organitzadors. Llurs dirigents consideraven Catalunya com una part d'Espanya (ho diuen explícitament en una Memòria contra la burocràcia de Cadix que volia fer pagar a les naus catalanes com "estrangeres"), i durant tota la guerra no van deixar de dirigir-se a "l'Espanya enganyada".

L'explosió de tipus particularista es va produir en l'ambient desesperat del setge de Barcelona del 1714, quan els dirigents van témer que els privilegis barcelonins i catalans, conservats fins aleshores, serien suprimits.

També cal tenir present que la pagesia (és a dir, l'immensa majoria de la població catalana) no fou mobilitzada sinó molt feblement per oposar-se als exèrcits reials i que aquests no van topar amb una veritable resistència més que a Barcelona i els seus voltants.

Aquestes guerres corresponen als xocs i contradiccions característiques del període de transició de la societat feudal a la societat burgesa moderna, període que a Espanya ha estat particularment llarg i penós, ple de contradiccions, com ho demostra la subsistència en els nostres dies de forts vestigis de feudalisme.

Aquestes guerres tingueren, a més, el caràcter particular del període de decadència militar d'Espanya, quan els monarques d'altres països que abans havien tremolat davant d'ella, ara s'aliaven i intrigaven —en representació i defensa dels interessos de llurs burgesies respectives— per acabar d'aixafar-la i repartir-se el seu imperi. Les rivalitats entre la Generalitat de Catalunya i la Monarquia espanyola eren explotades, alternativament, per les distintes potències europees.

En 1640 fou França que va atiar la Generalitat contra la Casa d'Austria. El resultat final de la guerra fou la capitulació de la Generalitat davant del rei, però el Rosselló i part de la Cerdanya, ocupats per les tropes franceses, van quedar en poder de Lluís XIV i li foren cedits oficialment, com ja hem dit, en virtut del Tractat dels Pirineus.

En 1705, en canvi, fou Anglaterra la que va empènyer la Generalitat contra Felip V i a favor de la casa d'Austria. El resultat final d'aquesta guerra fou la derrota i la dissolució de la Generalitat, però els anglesos, que havien ocupat Menorca i Gibraltar, n'exigirien el lliurament, junt amb concessions per al comerç amb Amèrica, en virtut del tractat d'Utrecht, en 1713. En 1783 van haver de tornar Menorca, però es van quedar Gibraltar que encara conserven.

Consideracions generals sobre el segle XVIII

La guerra del 1705-1714 va acabar amb la victòria de Felip V, amb la dissolució de la Generalitat i amb la imposició a Catalunya d'una política d'assimilació forçosa i de la llengua castellana com a únic idioma oficial.

El judici històric no es pot limitar a condemnar la brutalitat del mètode, i deixar de banda l'examen de les condicions i dels corrents polítics de l'època. Tampoc no es pot judicar amb un criteri nacionalista prefabricat, sinó destriant els elements positius i negatius que el fet va determinar en l'ulterior desenrotllament econòmic i polític de Catalunya i del conjunt al qual fou vinculada més estretament que abans.

La historiografia nacionalista catalana caracteritza tot el temps que va des del 1714 fins a mitjans segle XIX com un "període d'abjecció". D'aquesta manera desvirtua més de 125 anys d'història de Catalunya i negligeix la brillant intel·lectualitat catalana de l'època per haver parlat i escrit en castellà.

Els catalans d'avui no tenim perquè menysprear un segle i mig d'història del nostre poble. En el segle XVIII

la nació catalana era encara en formació. Podia formar-se i podia no acabar de formar-se. No existia, doncs, com un fet categòric i no se'n podia tenir consciència definida.

En aquestes condicions, no es pot parlar de "traició" a una "nació catalana" que encara no existia. El desenrotllament econòmic i polític ulterior era el que havia de decidir si Catalunya esdevindria una nació, com així ha estat, o si es fusionaria amb altres nacionalitats en la nació espanyola, la qual també maldava per formar-se.

Després de la derrota del 1714 i de la dissolució de la Generalitat, la noblesa que restava a Catalunya, intentant salvaguardar el màxim de privilegis possible, va cercar accés a la Cort de Felip V i va adoptar el castellà.

La pagesia catalana no es va sentir ferida per la dissolució d'un organisme en què no tenia cap participació i el qual li apareixia com un instrument de dominació dels seus enemics més directes: la noblesa terratinent catalana.

La burgesia i la intel·lectualitat van anar evolucionant d'acord amb la situació, encara més pel fet que a Espanya, en conjunt, va començar un període de pau i de prosperitat econòmica.

Les estretes relacions econòmiques i culturals que es lligaren aleshores entre les diferents nacionalitats hispàniques, determinaren que durant el segle XVIII es reforcessin les tendències objectives vers la unitat hispànica.

Les noves condicions econòmiques i el desenrotllament cultural

Des del punt de vista del desenrotllament econòmic, la tendència de les monarquies europees vers l'absolutisme fou, de primer antuvi, objectivament progressiva. Aquesta tendència va portar a unir amples territoris sota una administració general única, trencant les traves feudals i afavorint la creació de grans mercats nacionals.

Però quan la burgesia esdevingué una classe poderosa

capaç de prendre el poder, l'absolutisme monàrquic es va convertir ell mateix en una trava per al progrés. Llavors, aixecant les masses pageses i els treballadors de la ciutat contra la noblesa i l'absolutisme, per la reforma (o la revolució) agrària, per la llibertat i per la igualtat polítiques de tots els ciutadans, la burgesia donà al poble consciència nacional, s'erigí en classe dirigent i, als països de desenvolupament capitalista normal, va prendre el poder.

A Espanya, el desenrotllament econòmic havia anat reprenent, especialment a les regions perifèriques de la Península. L'ascens de la burgesia va motivar que en aquest període s'iniciés una política que, ensems que tendia a reforçar l'absolutisme monàrquic, resultava beneficiosa per a la prosperitat econòmica del país.

Espanya es va anar unint sota lleis generals tendents a eliminar l'aïllament i la dispersió feudals.

Es van suprimir les duanes interiors que entorpien la circulació de mercaderies d'una província a una altra. Es van dictar lleis afavorint la producció, eximint d'impostos, o rebaixant-los, facilitant la importació de matèries primeres. Es va regular la importació d'articles tèxtils i d'altres mercaderies, i s'aplicà el proteccionisme econòmic, per tal d'afavorir la producció interior.

Es van decretar una sèrie de disposicions a favor de la llibertat del treball. En 1778 es concedí a les dones el dret d'associar-se als gremis; en 1780 fou declarada lliure la instal·lació de telers de seda; en 1782 es prohibí als gremis la persecució dels treballadors no controlats per ells; en 1787 es declarà lliure l'exercici de tots els oficis del ram de la construcció i es van rehabilitar per decret els oficis de sastre i d'altres que es consideraven deshonorants.

Aquest procés de desenvolupament de les forces productives que determinà l'aparició d'uns sectors burgesos cada vegada més forts i més influents prop del Govern central, és especialment notable a Catalunya.

Ja a partir del 1718 es fa sensible un progrés del camp català. Augmenta l'extensió dels conreus (roturacions, co-

lonització, fundació de pobles nous, etc.) i llur intensificació (millors mètodes en la vinya, ramaderia a les masies, etc.). S'introdueixen cultius nous i d'altres s'especialitzen (arròs, plantes per a colorants, etc.). La baixa dels preus del blat a tot Europa i l'elevació dels preus del vi plantegen una conjuntura excel·lent per a la Catalunya vitícola i afavoreixen un relatiu benestar popular.

Es perfeccionaren també les tècniques industrials. En 1738 aparegueren les primeres fàbriques d'indianes. La indústria cotonera que, en 1723 utilitzava 2.000 obrers, n'ocupava 21.000 en 1780. La indústria sedera, quasi inexistent a començaments de segle, ocupava 12.000 obrers amb més de 4.000 telers, en 1790. La indústria llanera, si bé va recular en els pobles petits, es concentrà a Terrassa i Sabadell, on els fabricants (Galí, Roca, etc.) arribaren a competir, millorant la qualitat dels productes, amb els teixits anglesos i francesos que s'havien anat fent cars. El nombre total d'obriers catalans, a finals de segle, era calculat en uns 80.000. Els gremis de la ciutat de Barcelona tenien més de 30.000 afiliats.

En 1785, s'instal·là a Catalunya el primer teler mecànic d'Espanya, i uns anys més tard aparegueren les *bergadanes*, invent d'un industrial de Berga, que van ser adoptades pels anglesos.

Aquesta burgesia ascendent, junt amb la burgesia de la resta d'Espanya, va anar obtenint una sèrie de disposicions a favor de la llibertat del treball, la supressió de mesures discriminants com el *dret de bolla*,¹ impost que pesava sobre Catalunya; la circulació lliure de grans; les primeres autoritzacions de comerç lliure dels catalans amb Puerto Rico i la Luisiana, a partir de 1756; i —finalment— aconseguí en 1778 que s'autoritzés totalment el comerç lliure amb Amèrica. Ja a partir del 1760 el comerç americà era una de les ocupacions corrents dels bergantins catalans, la construcció dels quals a les viles de la costa, de Salou a Roses, s'havia convertit en una indústria de les més pròsperes.

¹ Impost de duana interior.

Corresponent a les noves condicions econòmiques, la població catalana va augmentar amb extraordinària rapidesa (algunes viles duplicaren la població en pocs anys, amb natalitats de 45-50 per 1.000). Catalunya, que tenia 407.000 habitants en 1718, s'acostava al milió a finals del segle XVIII (aquest creixement del 100% és particularment significatiu si és comparat amb l'índex de creixement general d'Espanya, que va ser del 65 al 75%, o de França, que augmentà només el 30%).

Es evident que l'articulació del mercat espanyol i, amb ell, d'una vida econòmica comuna de totes les nacionalitats d'Espanya, va afavorir en gran mesura aquest desenrotllament de l'economia catalana.

La producció catalana era venuda lliurement a tot Espanya i nombrosos comerciants catalans anaren a instal·lar-se a Castella, Andalusia, Galícia, etc. . . La vinculació econòmica va proporcionar un ample mercat de prop d'onze milions d'habitants, que era a finals del segle XVIII la població d'Espanya.

En 1758 es va fundar a Barcelona la *Junta Particular de Comerç* (recreació del vell Consolat de Mar) que representà l'ascens d'una burgesia mercantil organitzada. La *Junta de Comerç* va construir la Llotja actual, mantenint dintre seu el vell saló gòtic com un veritable símbol, i creà en 1760 el Col·legi de Medicina, en 1769 l'Escola de Nàutica, en 1770 l'Acadèmia de Ciències Naturals i en 1777 la de Jurisprudència.

Junt amb el redreçament econòmic es va produir la florida cultural, i els intel·lectuals catalans també van sortir dels mars locals estenent llurs activitats cap a tot Espanya.

Els metges catalans Virgili i Gimbernat participaren respectivament, com a primeres figures, en la fundació del Col·legi de Medicina de Càdiç i del Col·legi de Sant Carles de Madrid, esdevingut l'actual Facultat de Medicina. Pere Abad fou professor de botànica a Sevilla. Josep Quer creà el Jardí Botànic de Madrid. Capmany es destacà a Madrid com a economista. Benet Bails en l'astronomia i les mate-

màtiques. Domènec Badia (Alí Bei) en la diplomàcia, especialment en missions als països àrabs.

Amb el redreçament econòmic i cultural, també es va produir el polític. Un gran esperit de reformes s'estenia pel país, impulsat pel nou ascens de la burgesia. Durant aquest segle es va frenar el poder de la Inquisició i es prepararen les condicions per a la seva dissolució en 1813.

El creixement de la burgesia va impulsar el període dit del "Despotisme Il·lustrat". Els homes representatius d'aquest període: Olavide, Comte d'Aranda, Campomanes, Floridablanca i Jovellanos, actuaven al costat del rei i eren monàrquics; objectivament, però, creaven condicions favorables per a impulsar el desenvolupament capitalista d'Espanya.

Aquests homes eren l'expressió d'un estat d'opinió del país i de la influència que exercia l'avenç polític de la burgesia a tot Europa. Llur actuació contribuïa a centrar l'atenció del país en la necessitat d'una reforma agrària i feia ressaltar la conveniència de la llibertat política i religiosa. Contribuïen així a preparar les condicions necessàries per a la revolució burgesa.

L'evolució de la qüestió nacional al segle XVIII

El segle XVIII fou un segle d'impuls de la producció mercantil espanyola, durante el qual les tendències absolutistes de la monarquia ajudaren objectivament a fer avançar Espanya cap a un més ràpid desenrotllament capitalista i envers la unitat nacional espanyola.

La unitat administrativa i el castellà, com a llengua oficial, foren imposats a Catalunya, primerament per la força. Però en la mesura que es va anar articulant el mercat espanyol i que els intercanvis comercials s'anaren intensificant amb avantatge per a Catalunya, les relacions culturals s'anaren intensificant també, i allò que havia estat imposat per la violència a poc a poc fou acceptat voluntàriament.

El propi pes de les coses va empènyer la burgesia i els intel·lectuals catalans a acceptar el castellà com a idioma de comerç i de cultura de totes les nacionalitats hispàniques.

La intel·lectualitat catalana donà un nou impuls a la literatura, amb el castellà com a instrument d'expressió i a base del neo-classicisme —exaltació de les grans unitats polítiques— com a tendència ideològica.

La burgesia i els intel·lectuals van començar a parlar d'Espanya, presentant-la davant del poble català com una entitat única políticament i econòmica, i enfortiren el sentiment espanyol de les masses populars.

El greuge que els nacionalistes catalans els fan *a posteriori*, és injust. Perquè, en realitat, actuaven d'acord amb el procés objectiu de l'època i concordaven amb el sentiment del poble català.

Els lligams econòmics, polítics i culturals que, per damunt de totes les vicissituds, s'havien anat desenrotllant històricament, considerablement reforçats en el curs del segle XVIII, coincidint amb un període de pau i de prosperitat econòmica, van determinar un fenomen polític que ha jugat un gran paper en tot el desenvolupament ulterior i que cal tenir en compte també avui: el poble català ha experimentat profundament el sentiment espanyol abans de constituir-se en nació.

Aquest sentiment espanyol del poble català es va manifestar, amb força extraordinària, del 1808 al 1814, en la guerra d'independència d'Espanya contra la invasió napoleònica. La pagesia, que no s'havia mobilitzat ampliament ni en 1640 ni en 1714, es va aixecar com un sol home en defensa de la independència d'Espanya; reforçà l'exèrcit regular, formà nombroses i coratjoses partides guerrilleres i mobilitzà el sometent en pobles i ciutats. L'exemple, però, més significatiu ens el dona el fet que els intents de Napoleó d'atreure's Catalunya oferint-li la creació d'un govern autònom i el reconeixement oficial de la llengua catalana, no van trobar ressò digne d'esment en cap classe ni capa de la població.

En realitat, la tendència històrica general creava les condicions econòmiques en què les distintes nacionalitats formades durant l'època feudal s'anaven lligant i fusionant entorn del mercat espanyol i anaven constituint una nació espanyola. La qual, si no s'ha realitzat és essencialment per no haver triomfat al seu temps la revolució democràtico-burguesa.

III

EL PRIMER PERIODE DEL SEGLE XIX: 1808-1833

El trencament d'aquesta tendència històrica i l'aparició del moviment nacional català, que consolidà la nació catalana a part, es van produir durant el segle XIX, davant les dificultats amb què va topar la revolució burgesa, com a conseqüència de la seva derrota i del consegüent enfortiment de la reacció monàrquico-terratinent.

Juntament amb la línia de desenrotllament que acabem d'explicar, les condicions particulars del desenvolupament anterior havien creat una sèrie d'elements contradictoris, que sols el triomf de la revolució burgesa i l'impuls que hagués rebut el desenvolupament capitalista podien haver superat.

Als països capitalistes més avançats la unitat nacional s'ha fet a l'entorn de la nacionalitat més forta políticament i econòmicament.

A Espanya les coses no eren així. Mentre de Catalunya anaven cap a Castella comerciants i intel·lectuals, de Castella venien cap a Catalunya funcionaris i militars. Això, que en les condicions del segle XVIII no va revestir gran importància, es va convertir, a mitjans del segle XIX, en un cavall de batalla de la propàganda nacionalista "contra els que venien a manar i a cobrar contribucions".

Castella havia assimilat diverses regions del país i havia esdevingut la nacionalitat més forta políticament parlant. Era la nacionalitat que apareixia dins i fora del país, a través de l'Estat espanyol, com la representativa de tot Espanya. Nogensmenys, aquesta força política de Castella

no era el resultat d'un vigorós desenrotllament de les forces productives internes, que tot just s'iniciava després d'uns segles de decadència, sinó el resultat de la conquesta d'Amèrica i de la puixança militar que les riqueses d'Amèrica havien donat a les classes dominants.

Durant el segle XVIII la burgesia castellana havia tornat a créixer, per bé que amb un retard considerable. La seva feblesa era particularment sensible, car tenia enfront una noblesa terratinent forta, políticamente, que oferia una resistència tenaç.

En canvi, Catalunya, extremament feble políticament, havia desenvolupat els mitjans de producció molt més que Castella, sobre tot si tenim en compte el nombre respectiu d'habitants.

La burgesia catalana estava en condicions d'enviar cap a Castella mercaderies manufacturades, cosa que no podia fer la burgesia castellana en sentit invers. De Castella venien a Catalunya productes agrícoles, mentre que Catalunya trobà a Castella un ample mercat per als seus productes industrials.

En començar la vinculació del mercat espanyol, la burgesia catalana era ja un grup compacte i capdavanter a Catalunya.

En altres països, on el desenrotllament burgès fou paral·lel al creixement del mercat interior, la burgesia va llançar-se a la lluita pel poder a fi de destruir les traves que impedièren aquest creixement. La burgesia catalana —en canvi— atreta pels beneficis de les colònies, tingué una visió de curt abast i es limità a assegurar-se privilegis i la part del lleó en el mercat espanyol i en l'explotació de les colònies d'Amèrica.¹

¹ Prat de la Riba escriu: "Perduda en un racó d'Espanya, va vegetar en vida pobra i miserable, lluny del poder, lluny dels nous ideals, lluny de les grans empreses nacionals i europees. Van mudar d'orientació les coses del món i Catalunya va veure, va retornar-se. Primer va correr darrera de la riquesa. Que la deixessin treballar, que no la distraguessin de la feina era tot el que demanava". (Prat de la Riba: *La Nacionalitat Catalana*, Edicions de la Biblioteca Catalana, Mèxic 1947, pàg. 181).

La burgesia catalana, amb aquest comportament, presentava Espanya davant del poble català com una unitat política i contribuïa poderosament a reforçar el sentiment espanyol de les masses populars de Catalunya. Però al mateix temps, mantenint-se com un grup burgès a part, frenava el desenrotllament dels vincles burgesos amb la resta d'Espanya i anava consolidant les bases materials de la nació catalana.

I el resultat d'aquesta contradicció fou que quan, malgrat tot, la revolució democràtica es va posar a l'ordre del dia, partint de la gran mobilització contra Napoleó per la independència d'Espanya, la burgesia catalana va ésser incapaç de jugar el paper que li corresponia, en la lluita de tota la burgesia i del poble d'Espanya per la presa del poder.

La participació de les grans masses del poble a la guerra d'independència va determinar llur desvetllament a la vida política. Aleshores, la revolució democràtica es va posar a l'ordre del dia.

En començar el segle XIX, la burgesia era l'única força que, en tant que classe, podia dirigir la revolució. El proletariat era llavors molt feble i encara no havia adquirit consciència de classe.

La burgesia espanyola (la catalana compresa) es va trobar unida per l'impuls patriòtic general i pel vigorós moviment de masses. Les Corts de Càdiç es reuniren el 1810 sota la presidència del diputat català Doctor Dou, i el 1812 promulgaren la primera Constitució liberal d'Espanya.

—Però a partir del 1814, amb el retorn de Ferran VII, l'aristocràcia terratinent es va reagrupar ràpidament a l'entorn del monarca i va oposar a les forces de la revolució un bloc compacte i centralitzat. Ferran VII signà el decret d'abolició de la Constitució elaborada per les Corts de Càdiç.

La burgesia liberal, que no renunciava a la reforma de l'Estat, va recolzar el complot liberal que prepararen a Catalunya els generals Lacy i Milans del Bosch, en

1817, i el pronunciament de Riego a Cabezas de San Juan, que determinà la proclamació de la Constitució de Càdiç en 1820.

L'aristocràcia terratinent i l'Església, momentàniament vençudes, no abandonaren el combat i en 1822 van constituir la Regència de La Seu d'Urgell. Aleshores, les potències legitimistes d'Europa, reunides al Congrés de Verona, es proposaren apagar el foc liberal espanyol. Els "Cent Mil Fills de Sant Lluís" passaren els Pirineus en abril del 1823, enderrocaren el règim constitucional i imposaren novament l'absolutisme. Barcelona fou l'última gran ciutat que es va rendir.

Les dificultats, en lloc d'unir més la burgesia, la van anar dispersant. La unitat política, forjada durant la guerra d'independència, es va anar trencant, i els interessos particulars de cada grup de la burgesia es sobreposaren als del conjunt.

En països capitalistes desenvolupats, com França, Anglaterra i altres, la burgesia es plantejà com a objectiu central la presa del poder i consegüentment la seva pròpia unitat, en tant que classe, i la unitat de les masses pageses i el poble al seu entorn. A Espanya, però, la burgesia catalana, que era la més desenvolupada, es proposava com a objectiu central de la seva política la reivindicació del *proteccionisme econòmic* més ultrancerament que en el segle XVIII, puix que les colònies americanes s'aixecaven en la lluita per llur independència. A més, en aquests territoris, la burgesia catalana topava, cada vegada més, amb la competència dels països capitalistes més avançats, i, d'aquesta manera, el seu afany de conservar i monopolitzar al màxim el mercat espanyol, s'exacerbava.¹

¹ El català Batlle, a les Corts espanyoles de l'any 1821, deia: "Si Catalunya no hagués trencat les cadenes de la segona edat de ferro, destruint els abusos del règim feudal, avui no se la podria qualificar d'industrial i ella mateixa no podria vantar-se d'aquest títol que l'ha fet cèlebre a tots els racons del món. La llibertat interior és la que ens convé. I la llibertat exterior del comerç seria un cop mortal per a les nostres fàbriques. Aleshores la pobresa de Catalunya arruïnaria Espanya".

La qüestió del proteccionisme econòmic

La reivindicació del *proteccionisme econòmic* consistia a prohibir l'entrada de l'estranger de mercaderies que eren produïdes al país o a imposar-les-hi forts drets de duana, de manera que no poguessin competir. Aquesta reivindicació en relació amb els productes industrials, fou inspirada per la burgesia catalana.

Al segle XVIII, el *proteccionisme* resultava una mesura obligada per l'endarreriment econòmic i polític d'Espanya. Aleshores el proteccionisme econòmic havia d'haver permès un impuls més accelerat de la producció industrial espanyola. Per tal que això tingués lloc, eren necessàries dues condicions: primer, la inversió dels beneficis capitalistes en el millorament tècnic dels mitjans de producció i en la creació de noves fonts de riquesa; segon, rompre les estructures feudals de la propietat al camp i realitzar les altres tasques de la revolució burgesa. Només això podia permetre la consolidació i ampliació del mercat interior.

Nogensmenys, la burgesia catalana, en invertir una part important dels seus beneficis en l'explotació d'Amèrica (a causa del més alt rendiment de les inversions a les colònies), es va trobar, en el curs del segle XIX, sense colònies i amb tant o més retard que abans, en comparació amb la burgesia anglesa i francesa. Llavors va convertir el proteccionisme en el seu objectiu central, gairebé exclusiu, més ultrancer que mai.

Aquesta actitud contradictòria va permetre que la reacció monàrquico-terratinent maniobrés amb aquesta reivindicació burgesa i se'n servís per a enverinar les relacions entre la pagesia i la burgesia, entre els diversos grups burgesos i entre els qui solament units la podien vèncer.

L'aristocràcia terratinent l'emprà per a mobilitzar les masses pageses contra la burgesia, i denunciar el proteccionisme com un privilegi burgès per a vendre cares unes mercaderies que es podien comprar més barates si hom

de convents de Barcelona en la nit del 25 de juliol del 1835 es va fer davant de la passivitat satisfeta de la milícia burgesa, i un banquer de la importància de Gaspar de Remisa que deia sentir-se ultratjat per la crema dels convents, no tingué cap vacil·lació a adquirir tot seguit immenses propietats eclesiàstiques.

En canvi, quan el 5 d'agost del mateix any, en el curs d'un moviment popular causat per la depressió econòmica i la fam, fou cremada la fàbrica Bonaplata, la milícia burgesa es va mobilitzar immediatament per defensar-la contra els assaltants.

La desamortització i les seves conseqüències

La desamortització de Mendizábal va produir efectes diferents a Catalunya i a la resta d'Espanya. Mentre a Catalunya representà un pas endavant car estengué l'explotació capitalista al camp, a la resta d'Espanya determinà l'aparició d'una nova oligarquia formada per la fusió de l'antiga aristocràcia terratinent amb una nova burgesia agrària que va invertir els seus capitals en l'adquisició dels grans latifundis de les ordres religioses i de les propietats comunals dels municipis.¹

En enfocar la reforma agrària en un sentit liberal com a pura i simple desamortització, no fou desfeta cap de les bases econòmiques de l'aristocràcia i sí, en canvi, la propietat comunal dels municipis (els anomenats *bienes de propios y comunes*). Ocorregué, així, que es va ampliar la casta dels grans terratinents, mentre que els antics colons de l'Església i els pagesos que vivien del conreu de les terres comunals, quedaren convertits en proletaris agrícoles.

¹ El balanç de la desamortització fet en 1890 va mostrar que s'havien expropiat béns per valor de 2.700.000.000 pts., dels quals corresponien 500 milions a propietats eclesiàstiques i la resta a la propietat comunal dels municipis (Piernas Hurtado: "Tratado de Hacienda Pública", t. II, pàg. 505).

D'aquesta manera la desamortització accentuà la diferència entre l'estructura econòmica catalana i la de la resta d'Espanya.

Aquesta estructuració de la nova oligarquia va preparar el que havia de ser l'Estat de la Restauració. Els esdeveniments històrics del període 1833-1874 han de considerar-se com una lluita entre els terratinents i la burgesia per tal d'arribar a consolidar-se al poder mitjançant el domini de l'aparell de l'Estat.

A la seva manera, Jaume Balmes expressava aquesta línia de desenvolupament i anunciava l'Estat de la Restauració quan va proposar solucionar el conflicte dinàstic mitjançant el matrimoni del pretendent carlí Comte de Montemolín (Carles VII) amb Isabel II. El primer representava l'aristocràcia terratinent i la segona, la burgesia que va realitzar la desamortització del 1834.

Característiques de la burgesia catalana

Dintre d'aquest Estat agrari, amb un mercat interior reduïdíssim, el nucli burgès més coherent era el constituït per la burgesia industrial i mercantil catalana. Mentre aquesta burgesia tingué un mercat colonial no va sentir cap interès per a propulsar el desenrotllament del mercat interior i forçar el desenvolupament capitalista d'Espanya. En aquest període no es va plantejar el problema de la presa del poder polític. Per això la política de la burgesia catalana es va reduir a la lluita del proteccionisme, amb la qual lluita actuà com a grup de pressió per demanar que se la deixés treballar amb tranquil·litat, lluny de la competència anglesa i francesa, i que se li assegurés un mercat colonial.

Per naturalesa de classe, la burgesia catalana era al segle XIX una força liberal democràtica. Però el seu liberalisme era supeditat per una banda al proteccionisme que la feia entrar en contradicció amb els liberals lliurecanvistes de la resta d'Espanya i, per altra banda, a la necessitat d'utilitzar l'aparell repressiu de l'Estat per a dominar el proletariat català.

amb el capital estranger que ja al segle XIX començà a fer inversions a Espanya.

La impulsió dels negocis ferroviaris, d'ençà de la inauguració de la línia Barcelona-Mataró en 1848 (la primera d'Espanya), va donar ampla base a l'entrellaç dels capitals espanyols i estrangers. En 1862 la Borsa de Barcelona havia absorbit 445.000 accions de distintes companyies ferroviàries per un valor efectiu de 189.360.000 pts. i nominal de 308 milions. El mateix pot dir-se dels negocis elèctrics, siderúrgics i químics a mesura que es van anar creant.

També es va manifestar la intervenció del capital català en la Banca. El grup Girona, Serra i Plandolit, fundador del "Banc de Barcelona" en 1844, tenia també fortes posicions a Madrid, particularment al "Banco de Castilla". Immediatament es creà la Banca Arnús, l'Arnús-Garí i, en 1876, el Banc Hispano-Colonial. Aquest últim fomentà l'expansió del capital català cap a tot Espanya i les colònies, mitjançant una sèrie de societats anònimes tals com "Tabacos de Filipinas". A finals del segle XIX les inversions de capital català en les colònies representaven el 60% de totes les inversions espanyoles. Simultàniament es va iniciar l'entrada a Catalunya de capitals procedents de la resta d'Espanya que començaren a entrellçar-se amb els de la burgesia catalana.

A partir de mitjans del segle XIX va avançar la concentració industrial, com es pot veure en aquestes xifres relatives a la indústria tèxtil aportades per l'economista Sayró:¹

Anys	Nombre de fàbriques	Nombre d'obrers	Capitals en pts.	Cavalls força
1847	4.583	97.346	103.500.000	2.095
1860	3.600	125.00	250.000.000	7.800

¹ Citat per J. Vicens Vives: "Historia Económica de España", Ed. Teide, Barcelona, 1959. Pàg. 600.

Es a dir, que mentre els capitals augmenten en un 141%, la força instal·lada en el 272% i el nombre d'obrers en 27.654, el nombre de fàbriques disminueix en 983.

El mateix passava a la metal·lúrgia on els tallers "Santa Bàrbara" de Valentí Esparó i la "Companyia Barcelonesa", fundats, respectivament, en 1838 i 1841, es fusionaren en 1855 en la societat anònima "La Maquinista Terrestre i Marítima".

Al mateix temps que la burgesia, també creixia i es desenvolupava a Catalunya la classe obrera. A finals del segle XVIII tots els obrers catalans sumaven uns 80.000. En 1900 els obrers tèxtils passaven de 140.000 i els metal·lúrgics de 40.000. Entre tots els treballadors industrials arribaven a uns 300.000.

La concentració industrial va anar convertint en obrers els antics artesans, i, especialment, a un nombre creixent de treballadors del camp. La mà d'obra catalana anà resultant insuficient i es van reclutar nous obrers entre els treballadors de tot Espanya. En 1857, Barcelona tenia 216.000 habitants. En 1877 ja arribava a 345.794, dels quals només 200.000 havien nascut a la ciutat. A finals de segle la població de Barcelona va atènyer 553.000 habitants. També va créixer ràpidament la població de les ciutats i localitats del voltant de Barcelona.

La classe obrera catalana s'ha format, doncs, a base de treballadors de Catalunya, Aragó, València, Múrcia, Andalusia, Castella, Galícia, de tot Espanya. Sense aquest recrutament la indústria catalana no hauria pogut desenvolupar-se amb l'empenta que ho va fer.

La supressió dels gremis, la concentració de les masses obreres i la lluita d'aquestes contra l'explotació van determinar l'aparició d'associacions proletàries, entre les quals una de les primeres i més importants fou l'"Associació de Teixidors", fundada per Josep Munts vers 1840.

La progressiva concentració industrial accentuava l'explotació dels obrers. Segons els càlculs de l'historiador F. G. Bruguera, basats en les xifres aportades per Madoz per a l'any 1841, sobre una producció valorada en

90.847.000 pts., la patronal de les fàbriques de teixits va obtenir un benefici de 15.141.272 pts., és a dir, més del 16,5%. Els 81.168 treballadors d'aquestes fàbriques (homes, dones i nois) van cobrar entre tots, el mateix any, 30.588.830 pts., és a dir solament dues vegades el que van obtenir de benefici unes dotzenes de patrons.

Els salaris van atènyer els nivells més baixos en 1854. Els comiats de treballadors, a causa de la crisi d'aquell any, van agreujar la situació insostenible de la classe obrera, la qual es llançà a un moviment espontani de destructors de màquines que és conegut amb el nom de *Questió de les selfactines*.¹ Però el sentiment instintiu de protesta es va transformar ràpidament en l'organització conscient d'una gran acció obrera, amb la primera vaga general d'Espanya (1855), en què una de les principals reivindicacions era el dret d'associació.

En 1870 es va celebrar a Barcelona un Congrés obrer al qual participaren societats obreres catalanes i representacions de tot Espanya. En aquest Congrés es va fundar la "Federació Regional Espanyola" de la I Internacional de Marx i Engels.

L'experiència de la primera República

La contradicció entre els interessos de la burgesia catalana i la política lliurecanvista del govern conservador es va accentuar quan la Guerra de Secessió dels Estats Units i provocà una gran crisi en l'indústria cotonera. La crisi arribà al punt de màxima agudesa amb el *crac* de la

¹ Amb aquest motiu, Sixto Cámara, un dels primers socialistes espanyols, escrivia al periòdic madrileny "*Soberania Nacional*" d'abril del 1855, que els obrers catalans guanyaven 10 rals diaris que quedaven reduïts a 6 després de pagar l'auxiliar, l'oli, el sabó, la cera i el fons de la mutualitat. I després de dir que el pis costava 2 rals diaris i que per a mantenir la dona i dos fills només quedaven quatre quartos, resumia: "ahí tienen explicada con su horrible crudeza la profunda crisis o insurrección, si así se la quiere llamar, de los obreros catalanes".

Borsa de Barcelona del 1866. Extensos sectors de la petita burgesia es van trobar arruïnats i es van unir al descontent de l'alta burgesia, produït pels mals negocis.

En aquestes condicions no és sorprenent que les eleccions del gener del 1868 donessin la majoria als candidats republicans a totes les ciutats catalanes. L'historiador Vicens Vives assenyala que aleshores Prim es va convertir en el punt de connexió dels grans fabricants de Barcelona amb els generals de la conjuració. El *pronunciamiento* de setembre del 1868 es va a realitzar recolzat en l'aixecament immediat de les poblacions de Madrid i Barcelona. Isabel II va fugir d'Espanya i Prim, àrbitre de la situació, va col·locar al tron Amadeu de Savoia.

A Catalunya s'anava desenvolupant el sentiment català sota la influència de la burgesia catalana que apareixia davant del poble com una força poderosa, transformadora de la vida social, portadora de progrés i enfrontada amb les classes dominants de l'Estat espanyol. La influència política de la burgesia anava penetrant cada cop més entre les masses populars. La classe obrera no estava encara en condicions de disputar a la burgesia la direcció d'aquestes masses.

Pi i Margall va realitzar aleshores un lloable intent d'harmonitzar el sentiment "regional" deixat pel feudalisme i que la lentitud del desenrotllament capitalista d'Espanya no facilitava de superar amb la "unitat espanyola" que ajudés i impulsés aquest desenrotllament. Tractava d'harmonitzar el sentiment català i la consciència d'una ciutadania espanyola.

El gran mèrit de Pi i Margall, del qual Engels escriví que "de tots els republicans oficials era l'únic que actuava en socialista"¹ fou la seva visió del fet que la Revolució burgesa exigia que l'acció de tota la burgesia espanyola fos dirigida per un fort partit, que l'orientés en la lluita contra l'aristocràcia terratinent, sense por de la classe

¹ Marx i Engels: "*La Revolución Española*". Moscú, s.d., pàg. 202.

obrero, ans esforçant-se a obtenir el seu suport i la seva aliança per a l'establiment del poder de la burgesia.

Pi i Margall va fundar el Partit Federal, el qual va trobar ràpidament audiència a tot Espanya. A Catalunya, a Llevant, a Andalusia, a Galícia, a Madrid i altres ciutats es van crear seccions del Partit Federal. Aquest partit va adquirir una força important i, en abdicar Amadeu de Savoia i proclamar-se la República, Pi i Margall va ésser nomenat Ministre de l'Interior i va succeir Figueres, poc després, a la Presidència.

La principal crítica que es pot fer al Partit Federal i a Pi i Margall és el no haver plantejat més que molt tímidament la lluita per a la reforma agrària, per la qual cosa quedà aïllat de les masses pageses. En canvi, va plantejar algunes qüestions socials que li atragueren una part de la classe obrera.

Però la classe obrera catalana fou influïda per la direcció bakunista en el Congrés de la Internacional a Barcelona, el setembre del 1870. Això fou el resultat no solament de l'activitat de l'agitador italià Fanelli, sinó de la decebent experiència històrica soferta, pels obrers catalans, que en quasi mig segle de lluites polítiques darrera de la burgesia, no havien obtingut cap millorament en llur situació. Es coneguda la crítica d'Engels als dirigents anarquistes de Barcelona per no haver orientat la classe obrera a donar el seu suport a la política preconitzada per Pi i Margall.¹

La primera República no es va poder consolidar. Les lluites entre proteccionistes i lliurecanvistes, entre unitaris i federals, la proclamació de l'Estat Català per la Diputació de Barcelona i les sublevacions cantonals van crear un tal estat de confusió que Pi i Margall es considerà incapaç de resoldre'l i va dimitir.

I després d'haver conegut quatre Presidents de l'Executiu, amb onze mesos d'existència,, la República va esfondrar-se amb el cop d'Estat del General Pavía.

¹ Op. cit., pàg. 202.

Així fou com la burgesia catalana, no obstant haver provocat la revolució del 1868, en haver de resoldre el problema del poder polític es va trobar paralitzada pel temor a la classe obrera. La burgesia havia fet històricament tard. El temor a la "seva esquerra" va fer que la burgesia catalana fos conservadora, que es decidís pel compromís amb les forces reaccionàries i que fos incapaç de dirigir la revolució. Per això va traïr la República i va recolzar el pronunciament monàrquic de Martínez Campos.

Evolució del sentiment nacional

En aquest període, la burgesia havia esdevingut la força capdavantera de Catalunya, i la intel·lectualitat va seguir la burgesia.

Així com el desenvolupament econòmic del segle XVIII va menar la burgesia i la intel·lectualitat a adoptar el castellà com a llengua de comerç i de cultura, al segle XIX la lluita política les va fer tornar al català per tal d'aixecar-lo com a element diferenciador i recolzar-s'hi per a la mobilització de tot el poble.

La base per al ressorgiment de la literatura catalana era encara molt sòlida. La llengua castellana era oficial a Catalunya, parlada pels funcionaris de l'Estat, per l'alta burgesia i l'alta intel·lectualitat. Però les llengües locals tenen una gran força de resistència i el català continuà essent l'idioma del poble, pràcticament aïllat de la resta d'Espanya, força mancat d'escoles i, allà on n'hi havia, amb mestres catalans. El ressorgiment de la literatura catalana recolzava, doncs, en el fet que el català era l'idioma viu, parlat per tot el poble.

D'altra banda, la deformació sistemàtica del passat històric va anar penetrant en la mentalitat i en les concepcions d'una gran part del poble català, sobretot en el període ascensional de la burgesia i d'expansió de la cultura burgesa entre les masses populars.

Malgrat tot, però, l'impuls del moviment nacional no

va resultar fàcil. L'onada nacionalista menada de dalt topava amb la resistència tenaç del sentiment espanyol, fortament arrelat en les masses populars, sentiment que la burgesia i la intel·lectualitat havien contribuït a enfortir anteriorment.

El renaixement literari català va començar vers el 1830. Pròsper de Bofarull, donant la pauta, publicà aquell any "Los Condes de Barcelona vindicados". Aribau, en 1833, va llegir en un cercle de catalans residents a Madrid *l'Oda a la Pàtria*, veritable toc de diana per al desvetllament de la intel·lectualitat i per al retorn al català. Rubió i Ors, amb el pseudònim de "Lo Gayter del Llobregat", va començar a publicar cròniques poètiques en català, exaltant la Catalunya medieval.

Aquest moviment es desenrotllà amb força, especialment a partir del 1854, quan Duran i Bas començà la publicació dels seus articles al "Diari de Barcelona" i Joan Illas i Vidal va escriure l'opuscle "Cataluña en España". Des del 1857 els "Coros" de Clavé s'estengueren per tot Catalunya, a imatge de la "Societat Coral Euterpe" de Barcelona, i en 1859 Milà i Fontanals portà a terme la restauració dels Jocs Florals, fundats en 1393 per Joan I l'"Amador de la Gentilesa".

Vers 1869 es situa l'inici del paper preponderant de Valentí Almirall dins el moviment catalanista. Aquell any, Almirall, des dels rengles del Partit Federal de Pi i Margall, va promoure l'anomenat "Pacte de Tortosa", que pretenia l'aliança de Catalunya, Aragó, València i Mallorca com a base d'una Espanya Federal. L'any següent, 1870, Almirall va accentuar les seves posicions catalanistes des de les pàgines d'*El Estado Catalán*, quotidià que, no obstant, es publicava en llengua castellana. El sentiment espanyol estava tan fortament arrelat en les masses populars que els propis capdavanters del nacionalisme feien constants afirmacions d'espanyolisme. Així, Valentí Almirall escrivia en 1877: "Els catalans són en general tan espanyols com els habitants de les altres regions d'Espanya i ho són no solament per sentiment, sinó per reflexió."

Mossèn Jacint Verdaguer i Angel Guimerà, entre molts d'altres, marcaren el triomf de la renaixença de la llengua catalana i la seva consolidació en la literatura amb valuoses obres com *L'Atlàntida*, del primer, i *Terra Baixa*, del segon, que foren traduïdes al castellà i a diverses llengües europees.

Els esforços de la burgesia i de la intel·lectualitat van anar influïnt les masses populars catalanes i hi començaren a desvetllar un sentiment nacional en tant que catalans, però això no va fer pas desaparèixer el sentiment espanyol ni la consciència de llur ciutadania espanyola.

EL TERCER PERIODE DEL SEGLE XIX: 1874-1907

La Restauració

Enderrocada la República, l'aristocràcia terratinent tornà a emparar-se del poder, s'hi va afermar i va restaurar la Monarquia. D'aquesta manera es clogué el parèntesi de situacions provisionals obert a començaments de segle. La nova oligarquia sortida de la desamortització (aristocràcia terratinent més burgesia agrària) va arribar a un compromís amb les burgesies industrials catalana i basca, que s'havien revelat impotents per a realitzar llur revolució. L'experiència de la República va portar la burgesia a pactar amb la oligarquia dels terratinents per poder disposar de l'aparell de l'Estat contra el proletariat cada cop més combatiu i millor organitzat.

Alfons XII va desembarcar a Barcelona el 9 de febrer del 1874. La gran burgesia catalana, constituïda com a classe dirigent, li va fer una magnífica rebuda. Enriquida al costat de les classes dominants, facilitat el seu accés a l'explotació de les colònies per la monarquia i la noblesa feudal castellana, esporuguida per la classe obrera, la gran burgesia catalana va ser una de les forces principals de la restauració monàrquica.

En moments difícils per a la monarquia, fou el Banc Hispano-Colonial de Barcelona el que va fer un préstec

de 25 milions de pesos per superar les dificultats financeres de l'Estat i per continuar la guerra contra els pobles de Cuba i Filipines. Naturalment, a canvi d'aquest préstec la monarquia concedí a la gran burgesia catalana nous privilegis a les colònies. L'historiador Vicens Vives precisa que "el grup català (de capitalistes) amb els Girona, Güell, Arnús, Taberner, etc. es trobà al centre mateix de la política de la Restauració, a la qual donava suport amb la Borsa i amb els Bancs que havia fundat i controlava".¹

Igual com va fer la reacció de la resta d'Espanya, la gran burgesia catalana va posar en marxa el caciquisme per impedir que el poble arribés a exercir la menor influència en la sobirania legislativa. Així, Josep M. Planas i Casals fou col·locat al front de la màquina conservadora, subvencionada pel grup financer Girona, i Josep Comas i Masferrer fou nomenat cap de la màquina liberal, subvencionada pel grup financer Arnús.

Durant uns 10 anys, en xifres rodones del 1875 al 1885, es va desenvolupar una etapa de fabulosa prosperitat per als negocis de la gran burgesia. Es el període anomenat de *la febre de l'or* (nom de la novel·la de Narcís Oller). Hi va haver un *boom* espectacular en el mercat del vi (com a conseqüència de la invasió de la filoxera a les vinyes franceses) i en l'exportació de ferro, plom i coure. Les estadístiques revelen un augment continu de la indústria tèxtil. Els capitalistes catalans feien préstecs al Govern i s'assistí a un gran desenvolupament de la Banca catalana.

En aquest període la burgesia es desinteressava del moviment catalanista sostingut al·eshores quasi exclusivament per Valentí Almirall. El primer i segon Congressos Catalanistes convocats per Almirall, respectivament en 1880 i 1882, i la fundació del "Centre Català", per iniciativa del propi Almirall, en el míting del Teatre Romea

¹ Vicens Vives: "Historia Social y Económica de España y América", vol. IV, 2.

de juny del 1882, no van tenir un ressò de veritable importància.

Les coses van canviar a partir del 1885, quan *la febre de l'or* tocà a la seva fi i la invasió de la filoxera a les vinyes catalanes assenyala el principi de la crisi econòmica. Aquests fets coincidiren amb el viratge del Govern de la Restauració cap una política lliurecanvista. Ja el tractat comercial amb França de l'any 1883, inspirat pels terratinents andalusos a fi d'augmentar l'exportació de vins a canvi de l'entrada de manufactures franceses, havia provocat una represa de posicions proteccionistes entre la burgesia industrial catalana. Però l'oposició es va desfermar quan, coincidint amb la crisi, fou conegut el projecte de conveni comercial amb Anglaterra. Aleshores, el míting de la Llotja de l'11 de gener del 1885, convocat per Almirall, veié la coincidència dels burgesos afectats pel lliurecanvisme del govern i la crisi, amb els juristes esglaiats pels intents d'unificació del Dret Civil i amb els intel·lectuals del grup de "La Renaixença".

Tots junts presentaren a Alfons XII el 10 de març del 1886 l'anomenat *Memorial de Greuges* que portava el títol oficial de "Memoria en defensa de los intereses morales y materiales de Cataluña".

El moviment nacionalista

La crisi i els sobresalts lliurecanvistes van fer que la burgesia catalana comencés a donar-se compte que l'Estat de la Restauració no responia als seus objectius. La burgesia catalana començà a prendre consciència que el futur de les colònies estava compromès (cada cop més greument) i que no podia comptar amb el mercat interior anquilosat i sense desenrotllament. Llavors la seva mentalitat de grup de pressió va començar a donar pas a una voluntat de lluita política *per a participar en la direcció* de l'aliança burgesia-terratinents. La burgesia catalana va seguir veient el futur com a conquesta de colònies i no com a eixamplament del mercat interior, la qual cosa hagués fet neces-

sària la destrucció de l'Estat central per la via revolucionària. Però això no s'ho proposava perquè li interessava emprar la força repressiva de l'Estat per fer front a la lluita reivindicativa de la classe obrera.

El moviment catalanista continuà desenvolupant-se, degut a l'acció política i ideològica de la burgesia, com un reflex de les diferències estructurals, històriques i culturals de Catalunya amb la resta d'Espanya, que el fracàs de la revolució burgesa no havia permès de superar, i que la desamortització, l'orientació colonial de la burgesia i l'estructura del mercat espanyol havien anat accentuant.

La joventut universitària, sota la direcció de Narcís Verdager i Callís, va fundar el *Centre Escolar Catalanista*, dintre del vell Centre Català d'Almirall, però aviat se'n va separar per constituir la *Lliga de Catalunya* juntament amb els intel·lectuals de *La Renaixença* (Guimerà i d'altres).

El mateix any de la presentació del Memorial de Greuges (1886) fou fundada la Cambra de Comerç, sota la presidència de Manuel Girona, com a continuació de l'antiga "Junta Particular de Comercio". Aleshores, la burgesia catalana estructurada a l'entorn de la Cambra de Comerç i del Foment del Treball Nacional va preparar, en col·laboració amb l'Estat, l'Exposició Internacional del 1888. Arran de la seva inauguració, la Lliga de Catalunya presentà a la reina regent un escrit plantejant les reivindicacions econòmiques i culturals dels catalans.

L'any 1888 va aparèixer el "Diario Mercantil" i l'any 1890 el "Diario del Comercio", ambdós fundats per mantenir les campanyes proteccionistes del Foment del Treball Nacional. L'esforç reeixí a aconseguir la llei proteccionista del 1891, extensiva a Cuba i Filipines. Això va presentar una excel·lent oportunitat per als industrials tèxtils que van monopolitzar els mercats d'ultramar fins 1898.

Mentestant, els joves procedents del Centre Escolar (Puig i Cadafalch, Duran i Ventosa, Prat de la Riba, etc.) havien pres la direcció del moviment nacionalista a partir de l'any 1887, data en què va començar a declinar el paper

d'Almirall. A primers del 1892 van fundar la *Unió Catalanista*, i al març del mateix any es va celebrar una Assembla Catalanista a Manresa. En aquesta reunió s'aprovà el document conegut amb el nom de *Bases de Manresa*, primera plataforma política nacionalista, en la qual es formulà l'objectiu d'una Catalunya autònoma en una Espanya estructurada federalment.

Si la presentació del *Memorial de Greuges* en 1886 assenyalà el principi de la fusió de la burgesia polititzada amb el moviment catalanista, les *Bases de Manresa* van significar un pas decisiu en l'adopció del nacionalisme com a plataforma política per la burgesia catalana.

L'intent burgès de prendre part en la direcció de l'Estat semblava aleshores una necessitat cada cop més urgent. I la plataforma nacionalista apareixia com la línia política més útil, donats els esdeveniments d'aquells anys.

En efecte, l'última dècada del segle XIX correspon a una crisi econòmica general i a la crisi financera de l'Estat. En 1892 caigué l'exportació del mineral de ferro, amb la qual s'enriquien els capitalistes bascs i asturians, que també es posaren en moviment. Lligat amb aquesta situació, es va produir a tot el país un nou ascens del moviment obrer i democràtic.

A partir del 1890 van començar a succeir-se les vagues a Barcelona i en altres ciutats industrials de Catalunya. L'any 1890 es va celebrar a Barcelona, per primera vegada, el Primer de Maig, i es començà a plantejar la reivindicació de la jornada de 8 hores. La classe obrera basca, amb la vaga dels miners de la Orconada, també va irrompre en el panorama polític d'Espanya. L'agitació obrera de Catalunya i Euscadi es va estendre a tot el país. A més de les vagues reivindicatives, els obrers començaren a promoure grans vagues i manifestacions contra les guerres colonials.

Els camperols s'agitaven contra els impostos i contra la caiguda dels preus agrícoles, causada per l'enderrocament de les exportacions de farina i de vi. També s'opo-

saven a les guerres colonials. Els obrers andalusos del camp promovien vagues i insurreccions en llur lluita pel pa.

En aquesta situació va arribar l'any 1898 amb la pèrdua de les colònies. El pànic provocà la caiguda de tots els valors a la Borsa. La pesseta va descendir de 29,62 per una lliura esterlina, a 39,24.

Amb la pèrdua de les colònies, la contradicció entre la burgesia catalana i el poder de l'aristocràcia terratinent es va aguditzar fortament.

Les exportacions espanyoles a Cuba, Filipines i Puerto Rico caigueren de cop. Segons Ramon Canosa¹ les xifres en milions de pessetes són les següents:

PAISOS	1897	1907
Exportacions a Cuba	252,9	63,4
id. a Filipines	79,4	14,2
id. a Puerto Rico	33,1	3,3
Totals	365,4	80,9

Tenint en compte que totes les vendes de Catalunya a la resta d'Espanya eren de l'ordre d'uns 500 milions de pessetes i de 450 milions en direcció inversa, els 284,5 milions de pessetes en menys de les exportacions als països citats, representaven un cop molt greu per a l'economia espanyola en general, i particularment per a l'economia catalana, la qual hi tenia un percentatge molt elevat.

Amadeu Hurtado, que més endavant fou candidat triomfant de Solidaritat Catalana, descriu la situació creada per la pèrdua de les colònies: "Per primera vegada en la nostra història política, passats els primers estordiments de la catàstrofe, l'aspiració del poble a tot arreu, com a Catalunya, era un intent de renaixença nacional que enfoqués totes les energies possibles a aixecar la vida interior del país, reduït per fi al seu propi solar."²

¹ Ramón Canosa: *Un siglo de Banca Privada (1845-1945)*. Ed. Nuevas Gráficas, S. A., Madrid, 1945. Pàg. 52.

² Amadeu Hurtado: *"Quaranta anys d'advocat"*. Ed. Xaloc, Mèxic, 1956. Pàg. 51.

Aleshores es va fundar la *Lliga Regionalista* i el seu òrgan de premsa, el diari "La Veu de Catalunya".

Prat de la Riba llençà la formulació de la trilogia: "Catalunya, Estat nació — Espanya, Estat federació — i Imperi." Les seves idees van intensificar la mobilització de la burgesia catalana, que s'aglutinà a l'entorn de la política nacionalista.

La gran burgesia catalana, en lloc de plantejar-se la mobilització de les masses populars, de les forces democràtiques de tot Espanya, va cercar l'aliança per dalt, amb els grans capitalistes bascs i els grans terratinents espanyols, en la lluita orientada, no vers l'enderrocament de l'Estat semifeudal, sinó a obtenir participació en la seva direcció i a assegurar-se'n el màxim de privilegis.

La gran burgesia catalana necessitava el recolzament del camp per a la seva política nacionalista. Però, obsedida per la puixança del moviment obrer, no va plantejar reivindicacions socials que interessessin la pagesia treballadora, sinó que s'orientà vers l'aliança amb els terratinents catalans, molts dels quals eren, a més, industrials capitalistes.

L'instrument d'aquesta aliança fou en bona part l'*Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, fundat en 1851 per l'aristocràcia catalana terratinent i carlina (els marquesos de la Quadra, d'Aïfarràs, de Sentmenat, el comte de Fonollar, el baró de Corbera i altres).

A través de l'Institut la burgesia havia aconseguit una certa ampliació del mercat en el camp català. Els sindicats creats per l'Institut aplegaven els camperols en un sistema cooperatiu i de crèdit limitat a la compra d'adobs de llavors i d'eines, facilitaven els contractes amb les diverses companyies industrials transformadores dels productes agrícoles, i eren un centre on actuaven els magatzemistes locals. Els sindicats lligaven els camperols amb llaços burgesos i els endeutaven, obligant-los a vendre, de vegades per avançat, llurs collites. Però, al mateix temps, en donar-los facilitats per a la compra d'adobs i eines.

modernes, en facilitar-los llavors selectes, presentaven la burgesia davant dels camperols com una classe nova, portadora de progrés. Els sindicats eren dirigits en general per terratinents, clergues i propietaris rurals rics, és a dir, reforçaven el caciquisme.

A les altres capes de la societat catalana anava penetrant la política nacionalista de la burgesia, especialment entre la intel·lectualitat i la burgesia mitjana. El nacionalisme català també guanyava terreny entre els funcionaris locals i els empleats i dependents de comerç, que eren capes treballadores més sotmeses que els obrers a la influència política i ideològica de la burgesia.

A les eleccions del 1901 el sentiment nacional ja es va manifestar puixant a Barcelona, on les candidatures nacionalistes obtingueren un primer èxit, i enviaren a les Corts una important minoria, presidida pel Dr. Robert.

Però el moviment nacional català esdevingué expressió del sentiment de les masses populars gràcies a la projecció democràtica i progressiva que li van donar els esdeveniments històrics de principis del segle XX.

Santiago Carrillo, Secretari General del Partit Comunista d'Espanya, ha resumit aquella situació amb aquestes paraules:

“El poder de l'Estat es trobava en mans de l'aristocràcia terratinent castellana, assentada sobre el latifundi feudal. Aquesta oligarquia agrària era una llosa de plom sobre les espatlles del país: un enorme obstacle al seu desenrotllament econòmic. Per a exercir la seva dominació, l'aristocràcia terratinent havia dreçat un exèrcit de casta i una burocràcia centralista parasitària. La seva política en relació amb les nacionalitats consistia en l'avassallament, l'assimilació violenta, recolzant en els elements reaccionaris de la burgesia de les nacionalitats.

“Catalunya atreia l'hostilitat dels terratinents feudals per dues raons: per la seva burgesia puixant, la qual entrava en conflicte amb els interessos i la dominació latifundistes, i pel seu proletariat que portava una gran energia revolucionària. Catalunya i el país basc eren al 1900

una representació del capitalisme modern, que necessitava expansió, mercats, i ensopegava amb el vell Estat semi-feudal, anquilosat i anacrònic, governat per una classe que, als països moderns, ja havia estat derrotada i relegada al museu històric.”¹

En efecte, el poder de l'aristocràcia terratinent lluitava contra l'ascens del moviment democràtic i reprimia violentament totes les forces de l'oposició. Enfront del moviment nacional català s'aixecà rabiosament el centralisme recalitrant i reaccionari de la classe dominant de l'Estat espanyol i, naturalment, amb ell s'arreglerà l'Exèrcit. L'oficialitat va cometre una sèrie d'agressions contra el moviment nacional, assaltava locals, impremtes i redaccions de diaris, especialment a Barcelona.

El Govern estimulava l'Exèrcit i va decretar la Llei de Jurisdiccions que consistia a lliurar als tribunals militars els acusats de “delictes d'ordre públic i contra la pàtria”, és a dir, els obrers-sindicats, els nacionalistes i els republicans.

Contra la repressió s'aixecà un profund corrent popular que es va sentir representat per la coalició de forces polítiques unides el febrer del 1906 en *Solidaritat Catalana*: la Lliga, els carlins, Unió Republicana, Catalunya Federal, el Centre Nacionalista i la Unió Catalanista.

Especial importància, dins la *Solidaritat*, va tenir l'aliança política entre la gran burgesia i els terratinents, representats aquests pel moviment carlí del Duc de Solferino i aquells per la Lliga. El nacionalisme imperialista de la gran burgesia s'avenia perfectament amb el “Dios y fueros” dels carlins. Els dos especulaven amb les reminiscències del passat feudal en la mentalitat del poble, i dient-se defensors dels interessos locals (regionals, la Lliga es deia regionalista), els dos aspiraven, a la seva manera, a instaurar llur dominació sobre tot Espanya.

¹ Santiago Carrillo: *La lucha del proletariado por la dirección del movimiento nacional*. “Nuestra Bandera”, núm. 20, març 1958.

Les masses del camp se sentien catalanes i també se sentien espanyoles, però estaven contra el Govern de Madrid que enviava llurs fills a Cuba i al Marroc, que els carregava d'impostos i del qual no rebien cap satisfacció.

Així va ser com va arribar el gran triomf de Solidaritat Catalana a les eleccions d'abril del 1907. Aquesta victòria arreu de Catalunya, significà el triomf del profund sentiment popular aixecat contra la repressió desfermada pel govern central i contra el seu caràcter reaccionari.

IV

CONCLUSIONS I PERSPECTIVES

El procés històric ha determinat la formació de la nació catalana en un territori concret: el de l'antic principat, és a dir, el de les actuals quatre "províncies" de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona.

En aquest territori concret es donen tots els elements característics de la nació. Segons la coneguda definició de Stalin,¹ podem dir que *Catalunya és una comunitat estable, formada històricament sobre la base de la comunitat d'idioma, de territori, de vida econòmica i de psicologia, manifestada en les particularitats de la cultura nacional.*

Durant el segle XVIII la progressiva articulació del mercat espanyol portava a la unificació econòmica i nacional d'Espanya, però al segle XIX, en no reeixir la revolució burgesa, la unificació nacional d'Espanya no es va produir.

En arribar l'esmentat segle, la burgesia no tingué la força suficient per a dirigir la revolució i imposar una solució *nacional* —és a dir, espanyola— als problemes polítics, econòmics i socials del país.

La reforma agrària —problema essencial— no va ser realitzada. La desamortització, per bé que va constituir una base per el desenvolupament capitalista a Espanya, va reforçar, en fi de comptes, l'oligarquia terratinent.

D'aquesta manera, a l'interior d'un mateix Estat es

¹ Vegeu J. Stalin: "El marxismo y la cuestión nacional". *Obras*, Moscú, 1953, t. II, pàg. 316.

van desenrotllar nuclis humans amb estructura i característiques diferents.

Mentre la major part del país va continuar amb l'estructura agrària semifeudal, a Catalunya i a Euscadi es va accelerar el desenvolupament capitalista, és a dir, l'extensió de les relacions capitalistes de producció al camp i a la ciutat.

La gran burgesia catalana, vitalment interessada pel mercat espanyol i per la utilització de l'aparell estatal per a la protecció dels seus interessos colonials, d'un costat, i, d'altra banda, per por del proletariat i de la revolució popular, igual que la gran burgesia basca, va arribar a un compromís amb l'aristocràcia terratinent i la va ajudar a ensorrar la República i a restablir el seu poder. Aquest compromís comportava importants avantatges econòmics per a la burgesia catalana i basca, mitjançant tarifes protectionistes, per a l'explotació dels mercats espanyols i colonials.

Però aquest compromís no va ser suficient quan el desastre colonial va obligar la burgesia a orientar-se fonamentalment vers el mercat espanyol i quan la fallida internacional de l'Estat de la Restauració la va deixar sense una arma adequada per a la seva expansió imperialista. L'Estat centralitzat i burocràtic de l'oligarquia agrària frenava l'ampliació del mercat espanyol, el desenvolupament de les forces productives i l'extensió de les relacions de producció capitalistes.

Llavors la gran burgesia catalana tornà a entrar en contradicció amb l'aristocràcia terratinent i es va plantejar la lluita pel poder. Conseqüentment, es va plantejar la creació d'un partit polític propi —la Lliga Regionalista de Catalunya— i es va posar al capdavant del moviment nacional català per tal de convertir-lo en una força política al seu servei.

Precisament perquè la burgesia catalana, es proposava una tasca a escala espanyola i perquè defugí els problemes socials que el país tenia plantejats, les seves forces reals

és reduïen a Catalunya i va mobilitzar les masses catalanes en tant que catalanes, és a dir, en tant que masses objectivament diferenciades de les de la resta d'Espanya. I és indubtable que aquesta mobilització va enfortir la consciència que les masses catalanes tenien de llur diferenciació. Així, sobre la base d'una comunitat, històricament formada, de territori, de llengua, de vida econòmica i de psicologia, comunitat que el desenvolupament d'Espanya i l'orientació política de la classe hegemònica catalana —la burgesia— no havien fet més que enfortir, la mobilització realitzada per aquesta burgesia en defensa dels seus propis interessos —presentats com a interessos de tot el poble— va contribuir a donar consciència a les masses catalanes de llur diferenciació, va accentuar llurs peculiaritats culturals i les va acostumar a pensar el problema polític espanyol en funció de llur particularisme.

Ensems, la mobilització política de les masses de la resta d'Espanya que l'oligarquia governant va intentar de realitzar —sovint amb èxit— contra la burgesia catalana, va accentuar, per via de reacció, les diferències existents i va oposar al *particularisme* català un *unitarisme* reaccionari basat en l'explotació del sentiment unitari de les masses espanyoles.

En el joc recíproc de tots aquests elements econòmics, socials, polítics i psicològics, les característiques nacionals del nucli català van atènyer un grau de cohesió suficient perquè Catalunya esdevingués una nació.

Alguns nacionalistes pretenen basar *llur nació catalana eterna* en una suposada puresa racial dels catalans. La història, però, demostra la inconsistència d'aquesta concepció. La nació catalana, com totes les altres, és el producte d'un llarg procés, durant el qual s'han creuat races múltiples a través de migracions i invasions. La raça no té res a veure amb la formació de les nacions.

Els nacionalistes catalans i castellans coincideixen en el fet de confondre la nació amb l'Estat, encara que des d'angles diferents. Segons els primers, Catalunya és nació

des de que va tenir un Estat. És més, consideren que tots els territoris que van formar part d'aquest Estat i parlen català, són part de "llur" nació catalana. Els segons neguen a Catalunya la categoria de nació perquè no té un Estat propi i amb la mateixa lògica dels primers, consideren Catalunya part de "llur" nació espanyola, perquè està integrada en aquest Estat.

Existeix un Estat espanyol i en relació amb aquest Estat, una ciutadania espanyola. Però en aquest Estat existeixen diverses nacions hispàniques, una de les quals és Catalunya. Tal com es diu en les tesis polítiques del Primer Congrés del PSU de Catalunya (octubre 1956): "El desenrotllament històric, ensems que ha determinat la formació de quatre nacions hispàniques, ha creat i consolidat entre elles llaços polítics, econòmics, culturals i d'amistat fraternal, donat-les en llur diversitat una pàtria comú que és Espanya". Aquest fet explica que s'hagi popularitzat el mot *nació* per a designar la comunitat de nacions hispàniques.

Els nacionalistes catalans pretenen que València, les Balears i la Catalunya francesa són part de la nació catalana perquè parlen català i perquè van pertànyer a un Estat català. Aquesta concepció revela la naturalesa imperialista del nacionalisme burgès català. A part de la seva formulació errònia —car València era una tercera part de la Confederació Catalano-aragonesa i, per tant, no va ésser mai part de l'organització estatal catalana —ni l'Estat (com ja s'ha dit) ni la llengua no determinen la nació.

Una nació ha de tenir un sol idioma, però un mateix idioma pot ser el de diverses nacions, com és el cas del castellà, de l'anglès, de l'alemany, etc... En relació amb l'idioma, cal distingir, a més, el que és idioma nacional, parlat pel poble i florent malgrat les repressions i el que encara es parla com a llengua del passat, però que ha cedit o va cedint terreny a un altre idioma acceptat i reconegut com a idioma de comerç i de cultura nacional (França ofereix exemples variats, amb diverses gradacions, de la

resistència que ofereixen les llengües locals a desaparèixer, ensems de com s'ha anat imposant l'idioma nacional).

L'Estat i la nació són dues coses diferents. L'Estat existeix des de que la societat es va dividir en classes oposades i antagoniques, en explotats i explotadors. La seva creació és anterior a la formació de les nacions.

L'Estat no és un tret distintiu de la nació. És un atribut al qual tota nació ha de tenir dret, però independentment que la nació constitueixi el seu Estat nacional a part o estigui integrada amb altres nacions en un Estat multinacional, nogensmenys, la nació existeix.

La independència i sobirania nacional d'una nació no s'ha de mesurar pel fet que constitueixi o no un Estat propi a part. Si està integrada en un Estat multinacional, allò que decideix de la seva independència i sobirania és el caràcter voluntari o forçós d'aquesta integració i de la forma d'integració. El reconeixement del dret d'autodeterminació, fins a la separació, i la defensa en comú de la independència, són les bases sòlides que garanteixen la unió voluntària i el reconeixement mutu de la personalitat nacional entre les nacions agrupades en un Estat multinacional.

Moltes nacions amb Estat nacional propi es troben mediatitzades o dominades per altres nacions i llurs Estats imperialistes. En canvi, les nacions soviètiques, integrades en un Estat socialista multinacional, són les nacions més lliures del món.

La democràcia socialista ha resultat victoriosament els problemes nacionals tan aguditzats en l'antiga Rússia tsarista. Cadascuna de les quinze Repúbliques federals té la seva pròpia organització estatal. Totes plegades, formen la Unió i integren voluntàriament l'Estat soviètic, el qual garanteix la defensa de la independència i sobirania nacionals de totes i de cadascuna d'elles, assegura la igualtat de drets, organitza l'ajuda mútua i fraternal per el desenvolupament econòmic, polític i cultural comú i de cadas-

cuna, impulsant un procés més ràpid en les més endarrerides, mercès a una major aportació de les més avançades.

Cada República federal conserva el dret de separar-se de la URSS, amb la qual cosa és subratllat així el caràcter voluntari de la Unió.

Avui existeixen al món nacions burgeses i nacions socialistes. Les nacions burgeses es transformen en socialistes com a resultat del triomf de la classe obrera sobre la burgesia.

Amb l'establiment de la dictadura del proletariat i la construcció del socialisme, el contingut de la nació canvia essencialment. La divisió de la nació en classes antagoniques, heretada de la burgesia, va desapareixent, i la vella nació burgesa es transforma en una nació més coherent, integrada per classes treballadores amigues, sense explotats ni explotadors, és a dir, en una nació socialista.

En desaparèixer les classes explotadores, desapareixen de la nació els elements causants de la desconfiança, de les incomprendiments, i dels enfrontaments, a vegades de guerres, amb altres nacions. Les nacions socialistes esdevenen amigues i fraternals.

Avui ja existeix un sistema mundial de països socialistes. Independentment que integrin un mateix Estat multinacional o diferents Estats, segons llur línia de desenrotllament anterior, les nacions socialistes tendeixen, per pròpia naturalesa, a ajudar-se mútuament, econòmicament i políticament, reforcen els lligams culturals entre elles, i es van creant els vincles que conduiran gradualment i naturalment a la futura desaparició de les barreres nacionals.

En els Estats multinacionals burgesos, la forma federal i el grau de democràcia interna suavitzen i atenuen els enfrontaments nacionals, però l'existència de classes explotadores manté les bases per a suscitar, en determinades condicions, problemes nacionals.

En els Estats multinacionals burgesos i unitaris, en els quals la integració o la forma d'integració és imposada i l'Estat apareix com a expressió del domini d'una de les nacions, els problemes nacionals s'enverinen amb freqüèn-

cia degut a la lluita que existeix entre les classes dominants de les distintes nacions. Com més forta és la reacció interior, més unitària és la concepció de l'Estat per part de les classes i castes dominants. L'aristocràcia terratinent és la força que ha encarnat la concepció més rabiosament unitària de l'Estat, superada posteriorment per l'oligarquia financera i la seva concepció feixista de l'Estat.

A Espanya, el franquisme és el producte de la coalició de l'oligarquia financera i de l'aristocràcia terratinent en l'Estat feixista. El seu mòbil ha estat sempre assegurar als monopolis l'obtenció dels màxims beneficis explotant la classe obrera, els pagesos i les capes mitjanes. Per això li han estat necessaris la creació d'un enorme aparell burocràtic, per a regimentar i controlar la vida econòmica i política del país, i el manteniment d'una gran màquina militar i repressiva. I, naturalment, l'opressió de l'ultra-centralista i burocràtic Estat franquista s'ha traduït en l'abolició de totes les llibertats fonamentals, incloses les llibertats nacionals autònòmiques dels pobles basc i català.

Sols el socialisme, que acaba amb la divisió interna de les nacions en classes antagoniques, crea les condicions per a l'entesa fraternal sòlida de les nacions i posa les bases sanes i segures per a la solució justa i definitiva del problema nacional.

Això no vol dir que el problema nacional no es pugui atenuar i suavitzar abans d'arribar al socialisme, a través de la lluita per la democràcia.

La lluita contra la dictadura del general Franco i per la democratització del país obrirà als pobles de Catalunya, Euscadi i Galícia amples camins per a l'establiment de llurs drets socials i nacionals.

En les condicions actuals d'Espanya, la classe obrera, guiada pel seu partit marxista-leninista, ha esdevingut la força capdavantera de la lluita per la democràcia i constitueix la més ferma garantia per a la solució dels problemes de la revolució democràtica, entre els quals el del reconeixement de la personalitat nacional dels pobles basc, gallec i català.

INDEX

	<i>Pàg.</i>
I. Antecedents Històrics	7
II. El descobriment d'Amèrica i les seves conseqüències	23
III. El primer període del segle XIX: 1808-1833..	41
IV. Conclusions i perspectives	69

S'acabà d'imprimir a Mèxic, D. F.
el dia 21 d'Octubre de 1961
als tallers de Impressora DANTE